

KNJIŽEVNE NOVINE

L I S T Z A K N J I Ž E V N O S T , U M E T N O S T I D R U Š T V E N A P I T A N J A

NA PUTEVIMA SLOBODE

Utisci sa kongresa afro-azijskih pisaca u Kairu

Noć je bila uveliko pala kada ka ovog velikog četirimilionskog grada, punog kolorita i svakojaka kontrasta. Vreme koje je nemoljivo prolazilo, i koje neumoljivo prolazi, ostavilo je za sobom svakakuške tragove. Zato se pored udžerica džizu ogromne palate, pored bezbrojnih automobila asfaltom kreću zamišljene deve, pored fabričkih sirena i buke velegrada pred zoru čuju petlovi i zavijanje pasa, uz ritam najmoderne muzike sentimentalna i tužna istočnjačka popevka. A zatim ljudi, ljudi, ljudi, naročito u sadašnje dane ramadana, za ramadanskih večeri, kad dan lici pomalo na noć a noć na uzburkani dan, i kad se skoro sve živo sjati na ulice i njima razlike kao reka koja kao da i nema korita. Ljudi svih boja i svih rasa. Svi znanih i neznanih jezika. Čitava postoeća skala ljudskog roda, tragično dosad podjenjeno, tragično dosad razdijeljeno.

Iste te ljudi, iste te boje, različiti gestova i različitih temperamenta samo, ali sa istim misli ma i istim željama, sa istovetnim zavetnim programom, susrećemo sudržan u sali starog Senata. Dva probudena kontinenta sede napred, rame uz rame, i, služeći se različitim jezicima, čak i jezicima svojih bivših i sadašnjih porobljivača, traže zajednički jezik. Jezik nezavisnosti, jezik slobode. Taj jezik se probija čak i kroz nemušte gestove ruku i kroz iskrivljujuće slike iz prošlosti, iz prošlih kazivanja i viđenja, stalno nam se vrte u glavi, stvarajući u nama neslućeni osećanja i neslućene predstave.

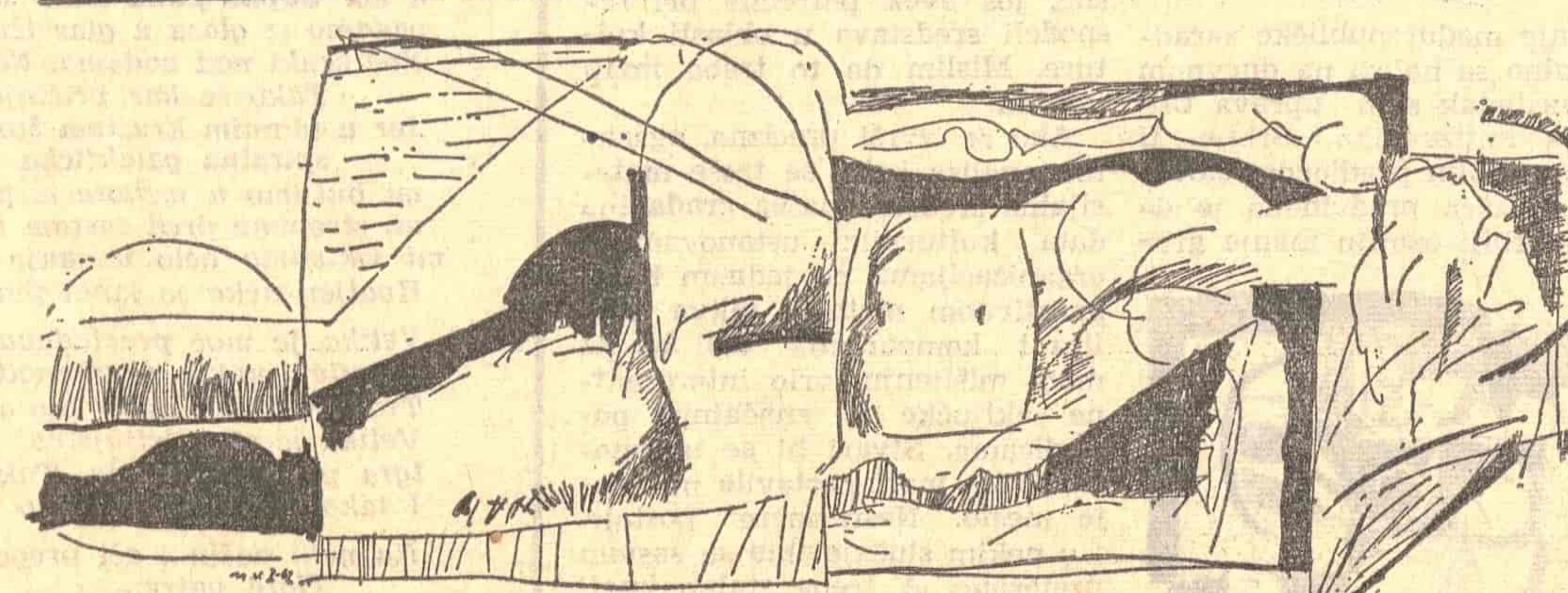
Odmah sledećeg trenutka, sad već na čvrstom tlu, zapahnuo nas je svez i snažan vazduh ranog proleća, u stvari zimski vazduh egipatski koji tako liči na prolećne početke naše. Posle velikih snejava beogradskih, ova afrička prolećna zima (ili zimsko proleće), iako sasvim stvarna, deluje pomalo i simbolično. Uopšte govoreći, svakojaki čudni simboli i neke da leke i mutne slike iz prošlosti, iz prošlih kazivanja i viđenja, stalno nam se vrte u glavi, stvarajući u nama neslućeni osećanja i neslućene predstave.

Pisi Afrike i Azije, posle Bandunge i drugih konferencija afro-azijskih solidarnosti, drže svoj drugi kongres u sedištu i u središtu ove prijateljske zemlje, koja kao da je i svojim geografskim položajem predodređena (ne samo svojim savremenim oslobodilačkim duhom koji je od prevashodne važnosti) da bude spona, da bude karika u čvrstom lancu zbratimljenih naroda.

Sarolj je taj skup i nejednak po intelektualnom nivou, kao što

Nastavak na 5. strani

T. M.

Ako se dešava da umetnik fiksira neki odrani trenutak, on ga ne fiksira time što ga reproducuje, već time što ga preobražava.
(Andre Malra: Glasovi čutanja)

Posetih letos davnšnjeg prijatelja u dragom primorskome gradu R. Posle nekoliko izmenjivih dopisnika i pisama kao zajedničkog napora da se otklene glupe, tehničke smetnje našem obostroano veoma željenom viđenju, susreli smo se na pristaništu, on i njegova supruga sa malim kitama (simbolima velike dobrodošlice), ja sa koferima u rukama. Već na četvrtom spratu, u njihovoj sobi sve troje, zadihani od penjanja i radosti, obasipamo se prvim opražnjima i jarkim iskazima simpatija, nagomilanim u dugom vremenu od poslednjeg rastanka. Ljudski trenutak izliva osećanja prijateljstva — međuljudske veze koja mi je najdraža od svih, jer je lišena svakog vide sebičnosti, a nastaje „izborom po srodnosti“, u Gетеovom smislu te reči — ovo je nesumnjivo totalno autentičan i intenzivan. Uzajamnim pažnjama i izrazima zadovoljstva nikad kraja; no kada se prva burza veselja ipak nekako stišala, preobrazivši se u prijatlj umor posle dobrog raspoloženja, moj prijatelj, čiji je životni standard od našeg poslednjeg susreta primetno odskočio, smislio je da mi priredi jedno malo iznenadenje, razume se, opet kao znak prijatelj-

trajne vizije

Petar
ŠEGEDIN

Kiša, noć, izlog ženskih šešira

U spomen Z. Brajinovića

Kiša.

Usna vode prelijeva lažnu jesen ruža, smijeha:
... bogatstvo laži sinjeg ruha, bogatstvo tlapnje zvuka,
kada se rumen lica gasi!

... bogatstvo krade, vila, bijele krvi razbludnica.

O to zvanje priča, snova, o to jačanje za vratima slava,

O to zavijanje kroz jata lišća!

Mrtva, uvela ruka čuda raspela snenu šarenicu moga bića.

Stvari su otišle: tapkanje osamljenika.

Iz koje dubine da uskrisim sebe, kada je staklo pogledalo u moje oči s hiljadu oči, kada je put u bijeloj vrpci, preko samitnog klasja, reku kroz vjetar čitava poslige po-dneva:

lokot noći,
lažni špat krvi,
snijeg na kraju jezovitih htijenja?

... bogatstvo laži sinjeg ruha, bogatstvo tlapnje zvuka,

kada se rumen lica gasi!

... bogatstvo krade, vila, bijele krvi razbludnica.

Kao laž!

I nije laž u staklu svilenih mreža, sumorne puti boje,

razdraganog srama krila!

Ne, to je sablazna istina bđenja.

Kao istina!

Ah laž je u krvi istine naše, laž je vapnena, štura želja;

... kolut groze u mesu htijenja.

Vlaga. Raspete ure. Zgažene riječi.

Smrtniče! Vi razgovarate? S kim?

S kim?! Ah, da... O Sabaotu ovog vida.

Eto, ovi su šeširi ukleti hod želja, sitnozorna poezija grada, šedrvan doba. Kakva crna morbidnost snova, umobolnost forme: kakav cerek laži — a sve tavno...

Eto me na pragu lozinke smislila!

Htio sam samrijet u šutnji, a šutnja je postala zavičaj riječi slova. Kakvo čudo dakle?

Da, o svojstvu, tajnom svojstvu ruku raspojasanih u svjesnosti svojih forma. O intimnom, vrinom razgovoru sa zrcalima, kada kise nada, magle zrenja luduju ludo konakom budućnosti!

Ah, šara, pastel riječi!

Ne, ne, govorim o užnemirenju, o ljestvici...

Ne, o zločinu!

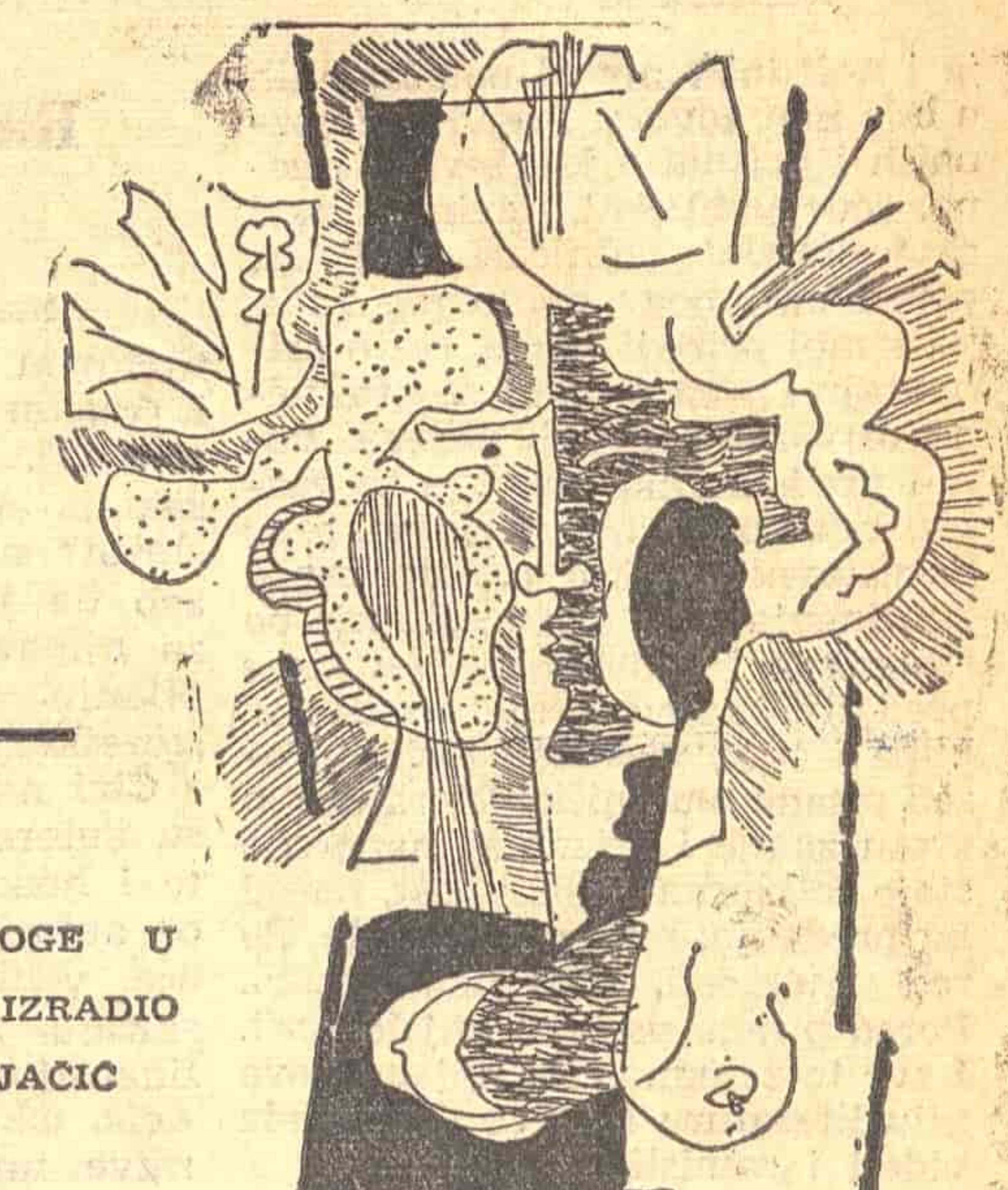
Zar?! Govorim o ljestvici.

Ljestvica je kruh, ljubav, istina. Cini se doista, da se na dnu plača nalazi istina i ljubav. Ali ne, svejedno, ovaj grč vidi što miriše grobom mirisa užnemiruje. Taj štuk je sudba oblika svijesti u ovom sitnozurnom grada, taj klak je zelen od razvratnog žuti i biti, ali prilazi hodom umobolnika kao ljestvica i razvadjuje harfe duha.

Vi govorite o bolnom, upravo bolnom kriminalu!

Ne, ne, ljubav je hlad, mudrost, klas. Ona je hod, hod milječnim stazama kroz mrak.

Vjetar i nagost ulice.

LIKOVNE PRILOGE U
OVOM BROJU IZRADIO
MIODRAG VUJACIC

Ostavio me smisao duga u staklu i odteturao sam dalje.
A tu, na sredini ulice, kisla je stara, crna kočija.
Sablast konja, zgusnuta sva u suru boju, prignula je glavu
sve do crnog asfalta i zijevnula jedan put i zatim odmah
drugi put...

Sjetit se: tu, pred neko vrijeme, nazvao me netko iz
mene sama: „Smrtničel“ Koliki prostor!
Padne ponekad u dubinu svijesti riječ i sve postane
svijetlo od nje.

Kiša.
Usna vode prelijeva lažnu jesen ruža, smijeha:
... bogatstvo laži sinjeg ruha, bogatstvo tlapnje zvuka,
kada se rumen lica gasi!

... bogatstvo krade, vila, bijele krvi razbludnica.

U nedefinitivnom obliku ovaj tekst je bio objavljen u novogodišnjem broju zagrebačkog dnevnika NOVOSTI za 1940. godinu.

Plenumi Udruženja književnika Srbije, interni i rutinski, bili su došli u fazu stagnacije. Mislim da bi oživljavanje plemenih sastanaka Udruženja izmenilo i smisao i karakter atmosferu u Udruženju.

Od drugih zaključaka, koje je uprava Udruženja književnika Srbije na svojim poslednjim sastancima donela, značajna je odluka da se u sali Saveza književnika prireduju ne samo isključivo književni plenumi, nego da se tva dvoranu prevorivaju u živu tribinu naše društvene i kulturne javnosti, otvorenu svakome ko je zainteresovan. Tu bi se, pred širokim krugom, raspravljalo o literaturi, ali isto tako o sociologiji, politici i drugim oblicima naše društvene aktivnosti. S druge strane, sala bi trebalo da posluži i kao stecište istaknutih umetnika, iz Beograda i između, kao mesto gde bi se održavali recitali, muzičke i druge priredbe.

Da li uprava predviđa neku akciju u vezi sa materijalnom situacijom pisaca; na prvom mestu mislimo na odnos izdavač-autor?

Po nekim simptomima izgleda da je vrlo potrebno iscati elementarne materijalne društvene momente kada je reč o kulturi, kada je reč o umjetničkom stvaralačkom radu. Za red nadnicara u noćnoj službi, kada je pisac nedavno nazvao Bratko Kreft, prema statistikama najviše izvedeni slovenački dramaturg, kao i za rad prevođilaca, životno su vezane mnoge društvene ekonomske delatnosti, od kojih bih pomenuo grafičku industriju, industriju parira, izdavačku preduzeća sa

Nastavak na 2. strani

Pisci
izdavači
i javnost

RAZGOVOR SA ĆEDOMIROM MINDEROVIĆEM
PREDSEDNIKOM UDRUŽENJA KNJIŽEVNIKA SRBIJE

Kao predsednik Udruženja književnika Srbije da li biste nam mogli reći kakvu sadržinu rada Udruženja predviđate u ovoj godini?

Mislim da bi Udruženje trebalo da intenzivira svoj unutrašnji život i razvijat, da bi jedna od značajnih kulturno-društvenih organizacija u što većoj meri odgovorilo sve raznovrsnim i kompleksnim zadacima. Taj problem se postavlja pred novu upravu u sve većoj meri.

Izvestan broj pisaca, po momen-tu ipak nedovoljan, ili biće reči dosta ekskluzivan, uče-stvuje u radu mnogih naših javnih ustanova. Ta angažovanost je značajna, iako broj književnika na tome poslu može i treba da se poveća. Međutim, nesumnjivo je da je rad u Udruženju književnika njihov prvi zadatak, njihovo lice i njihova društvena perspektiva i da je neophodno potrebno da se naču organizacioni oblici da se članstvo Udruženja književnika pre svega u svojoj društvenoj organizaciji angažuje u mnogo većoj meri.

Izvestan broj pisaca, po momen-tu ipak nedovoljan, ili biće reči dosta ekskluzivan, uče-stvuje u radu mnogih naših javnih ustanova. Ta angažovanost je značajna, iako broj književnika na tome poslu može i treba da se poveća. Međutim, nesumnjivo je da je rad u Udruženju književnika njihov prvi zadatak, njihovo lice i njihova društvena perspektiva i da je neophodno potrebno da se naču organizacioni oblici da se članstvo Udruženja književnika pre svega u svojoj društvenoj organizaciji angažuje u mnogo većoj meri.

razume se, emocijama natopljenim i stimuliranim, afektivnim i ekspresivnim ljudskim govorom.

U čemu je, dakle, stvar? — Odgovoriću odmah, iako valjda već i sami tačno pogadate: u nepodudarnosti (i nemogućnosti podudaranja) autentično emotivnih ljudskih stanja i trenutaka, iskazivanih i pokazivanih nekolikim izražajnim sredstvima, sa jednim bilo kojim od tih upotrebljenih sredstava, ako je ono posebno uvaženo i dato, izolovano, vesteški izvuceno iz prirodnog kompleksa (ili hibrida) u kojem sudeluje i sačestvuje. Magnetofonski snimak u navedenom slučaju — ispričan ovde jedino u cilju anticipativnog ilustriranja teze o kojoj se sada vodi reč — sasvim je verno i tačno izdvojio samo ljudske glasove (neka bude i poluartikulane, improvizaciono aljkave i nepodešavane efekti jasne ekspresivnosti) iz kooperativnog i koegzistencijalnog dejstva ljudskog govora, ljudskih pokreta, gestova, fizičkih stavova i mimičkih, facijalno-muskularnih radnji. Ljudi koji su se posle dužeg vremena susreli, zahvaljeni talasom prijateljskih emocija, hitali su da, više jedan pred drugim no jedan drugome, ispolje-svaju svoja raspoloženja. Ne namenjujući svoja emocionalna stanja datog trenutka bilo koj i bilo kakvo umjetničkoj ekspresivnoj fiksaciji i transpoziciji, oni su ekstempozirali prve zna-

Pavle
STEFANOVIĆ

OD
STVARNOSTI
DO
UMETNOSTI

NA

aktueltost

PUTEVIMA SLOBODE

PISCI, IZDAVAČI I JAVNOST

Nastavak sa 1. strane

je i nejednak nivo i položaj onih u čije ime govore. Pored već poznatih i priznatih književnih imena, sude publicisti, novinari, pa i profesionalni političari, koji se, pored aktivnog političkog rada, po samoj prirodi stvari, često privataju i pera u borbi za praktično ostvarenje svojih ciljeva. Pored predstavnika zemalja sa razvijenim književnim jezikom, sude predstavnici nekih naroda crnog kontinenta koji, usled vekovne potlačenosti i zaostalosti, teško stope pred stvaranjem svoje vlastite az buke i svog vlastitog jezika. Pored pisane umetničke literature, u svetu znane i priznane, napored stoje folklorna književnost, narodna predanja, mitovi i legende. Pored umetnosti, čista publicistica. Pored pisane, usmena književnost. I sve to zajedno čini najangažovanu literaturu koja se ikada dala videti i zamisliti.

Poistovjećenje literature i života, njihova, skoro bi se moglo reći, potpuna i puna identifikacija ovde se mogla osjetiti više nego igde dosad. U toj naivnoj i čednoj i dirljivoj simbiozi, verovatno samo na znatno višem nivou, sugerira liže budućnost i spas umetnosti i umetničke reči uopšte.

Identifikacija književnika i književnog dela sa samim predmetom opisivanja, sa samim životom, sa narodom koji znači neprekidno trajanje i postojanje u prostoru i vremenu, to je bio najsnažniji utisak koji se nametao, svima i svima kome, na ovom kongresu.

Predstavnici duha onih naroda koji su nekada, u davnoj prošlosti, bili začetnici kulture i civilizacije, kao i sna probudeni, srušili su ovde, pred licem sveta, je dinstavne istine o slobodi i kulturni, koje su se, kao i uvek dosad, pokazivale kao dve strane je dnevnog istog predmeta, jedne te druge.

I mnogi dokumenti kongresa, naročito neki stavovi u njima, govorile o ovoj dvoslojnoj istini: da nema kulturu bez slobode, ni slobode bez kulture. Ima stvari, razume se, i formulacija s kojima se ne bismo mogli složiti, ali sam fakat da su se pisci Afrike i Azije ujedinili oko jednog jedinstvenog cilja — progresivnu je pojavu. Sto pedeset i devet predstavnika pera afro-azijskih literatura izričili su tu jednu te istu zavetnu misao u Opštoj deklaraciji, u rezolucijama o specifičnim (najvažnijim i najakutnijim) problemima svetske politike, u rezolucijskim o potrebi prevođenja radi konsolidacije duha solidarnosti afro-azijskih naroda, u brojnim preporukama idejno-organizacionog karaktera, u apelu upućenom svim piscima sveta, u poruci progressivnom sindikalnom pokretu i progressivnim profesionalnim asocijacijama sveta i, najzad, u poruci upućenoj studentima Azije i Afrike.

A podtekst svim ovim mislima u željama impozantnog skupa u Kairu bio je: upoznati se — znači bolje se razumeti, a razumeti se bolje — znači zavoljeti jedni drugi, jer ljubav je u korenju svih stvari, u korenju svega ljudskog. Ne može se ni boriti za nešto ako ne zavoljiš i samu ideju o pravim ciljevima borbe.

Susreti na obalamu drevnog Nila bili su u znaku bratske ljubavi i solidarnosti svih onih koji su krenuli u borbu protiv svih oblike ropstva, političkog isto tako kao i ekonomskog, rasnog i socijalnog isto tako kao i kulturnog i duhovnog.

U atmosferi tog kairskog zimskog proleća osetila se snažna vojna životom, za nacionalnom i kulturnom afirmacijom novih i probođenih, do juče vekovima tamom zarobljenih, nacija i rasa. Poniženi i tlačeni ustali su protiv svakog ljudskog ponižavanja i tlačenja.

U svim tim nagoveštajima i rezultatima osetili smo istinsko proleće afro-azijskih naroda.

T. M.

Razgovor sa Čedomiroom Minderovićem predsednikom Udruženja književnika Srbije

Nastavak sa 1. strane
njihovim tehničkim kadrovima i drugim službenicima, knjižarstvo itd. Pa ipak, dobija se utisak da su „nadnici u noćnoj službi“ najviše pogodeni, odnosno da je materijalna naknada za njihov rad i delo najviše u izuzetku autoru.

Cini mi se da je očigledno da su autorski honorari, a tako isto i honorari prevodilaca, niski, da autori, uključujući i prevodioce, veliki broj njih u svakom slučaju, ne mogu da žive od finansijske naknade za njihova dela, iako su ta dela od nesumnjive umetničke vrednosti. Ne može se poreći činjenica da neki izdavači mogu da navedu podatke o jednom relativno zadovoljavajućem odnosu prema piscima. Biće, da korisno da izdavači navedu regulatore tog odnosa. Međutim, po mom mišljenju, ta činjenica može da opravda, danas i ovde, nisku stopu autorskog honorara koja se primenjuje u odnosu na drugi, mnogo veći broj pisaca.

Nesumnjivo je da autorsko pravo pisaca predstavlja danas sa stanovišta staleških interesu jednu od najboljih tačaka našeg kulturnog života. To pitanje je, dospelo u sasvim akutnu fazu. Po svemu sudeći pisci su danas, naročito pesnici, eseisti i dramski pisiči, prepusteni silama klasičnih zakona pijace. Ti zakoni, kao što se već pokazalo, kriju u sebi, pored ostalog, i značajne deformacije kulturnog života, što je u našoj sredini, po mome mišljenju, neodrživo; mislim tu, pre svega, na sve veću poplavu masiranoj i nemaskiranog šunda i kiča.

Tako zvani kolektivni ugovori ili nekakav sličan dokument, koji je korporacija izdavača trebalo da zaključi sa organizacijom pisaca, još uvek nije potpisana, iako je on za diskusiju. U pitanju je sama opravdanost i bolje reći održivost, u današnjim uslovima, tretmana autorskog prava pisaca onako kako tretman treba da se sproveđe putem tih bitnim ugovorima propisima i tarifa izdavačkih kuća.

Prihodi radnika i službenika industrije papira potpuno su garantovani mnogim vrlo striktnim propisima; prihodi radnika i službenika u grafičkoj industriji i radnosti takođe su obezbedeni na isti način. Isti je slučaj i sa prihodima službenika izdavačkih preduzeća — i njihovi prihodi su obezbedeni mnogim zakonskim propisima. Praksa je čak pokazala da sve navedene kategorije prihoda, u skladu sa promenama u našem sistemu nadgibanja, rastu.

To se, međutim, ne može reći za pisece, za autore uopšte. Njihovi prihodi nisu svim tim striktnim i efikasnim regulatorima navedene vrste regulisani i obezbedeni. Danas je naš autorstavljenu položaj da zavisi od tarife koje su pripremljene ili tek pripremaju radnički saveti izdavačkih preduzeća. Ovakva situacija stvara jedan kompleks problema pisac — izdavač. Ako uporedimo na ovaj način status svih onih koji učestvuju u izdavanju knjige kao „robe“, nesumnjivo je da je pisac pogoden, da je prepun u velikoj meri čuđima proizvodnih okolnosti i siučaja, to jest, oštire rečeno, da je diskriminisan. Sve to takođe pogoda i prevođioce, o čemu bi Udruženje književnih preduzeća Srbije takođe trebalo da kaže nešto dokumentovanje i uvedljivije nego da sada. Tako smo došli u situaciju da, dok svim ostalim učesnicima u izradi knjige naknade za njihov rad rastu, naknada autorima — opada i postaje sve više neadekvatna. Međutim, iako to zvuči paradoksalno, svemu tome doprineli su izvesnim delom i sami pisci svojom neangažovanju.

Kakvi će ubuduće biti kriterijumi za prijem novih članova u Udruženje?

Prema stvarnom stanju u našem kulturnom životu i književnosti, nesumnjivo je da će se broj članova povećavati još više jer je, na primer, uprava Udruženja na svojim poslednjim sastancima konstatovala da su mnogi vrlo značajni autori bili dugi

pe književnika koji bi obilazili pojedine republike i boravili u njima po nekoliko dana, ali ne samo da čitaju svoja dela nego i da obiju razne kulturne i druge ustanove, i tako na neposredan i manje isključiv način upoznaju život i probleme tih sredina. Razume se da je ta akcija zamišljena na recipročnoj osnovi i da se očekuje da će i iz drugih republika dolaziti slične grupa.

Da li biste, možda na kraju, hteli da kažete nešto što bi bilo zanimljivo za naše čitatelje, a čega se u prethodnim odgovorima niste dotakli?

Hteo bih da sa zadovoljstvom istaknem odnos Saveta za kulturu Srbije prema jednom od bitnih problema prilično velikog broja književnika, prema stambenim teškoćama naših članova. Savet za kulturu Srbije, koji je stalno u toku stvari, doprineo je mnogo da se neki slučajevi naših književnika već reše.

Dalje, na jednom od poslednjih sastanaka Saveta za kulturu Srbije odlučeno je da Savet u dogovoru sa odgovarajućim telima, organizuje komisiju koja će pripremiti elaborat o odnosu štampe prema kulturnim problemima i pojavama. Udruženje književnika Srbije vidi u tome realnu mogućnost za neposredni i efikasniji saradnju Saveta i nove uprave. Ne preudičirajući rad i ideje komisije koja će se osnovati, mislim da postoji već mnogo simptoma o tome da razvitku naše književnosti, koja je u jednom nesumnjivo uvidom usponu, nije došlo da odgovarajuće mesto u našoj štampi, uključujući tu i radio i televiziju. Radu te komisije mnogo može da pomogne jedna analiza koju bi sproveli, kad je reč o književnicima, sami pisci. Prema tome, Udruženje književnika, odnosno književni, ne treba da očekuju rezultate te komisije pasivno, nego treba da joj što više doprinesu, utolikovo pre što se veliki broj naših pisaca nalazi na odgovarajućim mestima u štampi, na radiju, televiziji i filmu.

Sredstva kojima Udruženje raspolaže minimalna su. To je važi i za sredstva koja Udruženje dobija namenski, ili po drugom osnovi od zajednice. U današnjoj situaciji nesumnjivo je da društvo ima i unutrašnjih rezervi koji nisu još učenje, ili ukoliko su učene, nisu racionalno i efikasno iskoriscene. Ali je pomoć zajednice, danas, za ostvarenje svih funkcija Udruženja, koje su mnogobrojne i kompleksne, još uvek potrebna pri raspodeli sredstava u oblasti kulture. Mislim da to treba imati u vidu.

Ako se izvrši precizna, egzaktna analiza kako se troše materijalna sredstva našeg građanina, data kulturnim ustanovama i organizacijama po jednom komparativnom metodu, takva analiza i komparacija dali bi, po mom mišljenju, vrlo interesante zaključke sa značajnim posledicama. Stvari bi se u mnogo bolji meri postavile na svoje mesto. Nesrazmerna postojanje i u nekim slučajevima su sasvim preterane. A treba stalno imati na umu da se radi o podeli sredstava koja pristiće od porezkih i drugih obaveza naših građana prema zajednici, pa da je odgovornost za tu podelu u stoliku veća jer naši građani, koji ta sredstva daju, s pravom očekuju da im se ta sredstva na odgovarajući način vratre pravilnom primerom u razvoju našeg kulturnog života, čiji je intenzitet nesumnjiv.

Na kraju bih napomenuo da će uskoro početi da izlazi bilten Udruženja književnika Srbije, pošto nova uprava stoji na stanovištu da široko članstvo dc sada nije bilo potbuno i blagovremeno obaveštavano ni o radu uprave Udruženja književnika Srbije, ni o radu Saveza književnika Jugoslavije. Bilten treba da bude organ uprave, ali i celokupnog Udruženja, i to bez ikakvih rezervi u pogledu sa radnje.

D. P.

poezija

Husein
TAHMIŠČIĆ

čovek
se
pričižava

UVOD

Pamtiš li rast talasa
onda napor zgušnjavanja sila
što ga privode bez kraja
uri samorasprsuća?

Jedno reci.

Netom se seti
svojstava i moći
njegova naknadnog pribranja
u budenju što se glasa
onda među telima suncem osenjenih kupaca
u mirisu soli s vetrovima južnim
po razgovornom stenu što ga održava
u borju što uspravno moli.

I to moraš reći.

Da
to je ispad
nadzvučnog u šetnju
budnog u gestu
začahurenog u svilu.

Jednako kao i talas
jednako kao i sve što moraš reći
i koren i deblo i plod
na okupu održava
neki svetao krug
što preokrivio samorasprsuća
kroz opoj lipeteći.

POZIV NA PUTOVANJE

Na neki način smisli ono što ti treba,
sve je tonako tu, sve — u nagoveštaju
ovrhotnosti za tvoja čudenja i nekoliko slika o njima.
Na neki način dobro je što još uvek i vidiš.

I to je sve
što još može da poduzeš.

I to je sve
što održava vrednost ove smolaste ure.
Raskriće novih predela
u kojima čovek još uvek pristaje na život.

Sive i mrkosmede nastambe
u kojima čovek još uvek pristaje i na gorov.

Opsednut i omeden čovek
na dohvatu voda, šuma i preleta što mu preostaje.

Pa onda, ruku na srce:
rad prirode što ga budi i uspavajuće.
Tako bar izgleda.

Da, to je ono što se ovim glasom nadaje tvojoj igri.

Tako se bar pričinja.

Još nenaslućene skele kao svetlosne tapete.

Lepa izdahnost grada za meso, senku i svet.

Na neki način pogled ti nikad ne napušta zemlju.

I čutanje pred tim udesom nije više čutanje.

Seti se rasvetljenja junskog jutra.

I ta provojaturnja linija pokrenutog života

nije lišena tajne i čuda.

Seti se kako samo dugo, dugo tone kroz nabore noći.

Seti se da poricanja.

Ona bi te izricala kad bi i nastavio s čutanjem.

Sve nas obuzme, sve — u vladanju puninom naših bića

na krajini prestabe.

Pre početka se oglasi i časovito plaminja

u prvim pravim rečima.

Kruži belim svetom u tamnim obručima kraja.

U spornim moćima

to je ono što nas ište, hvali, poriče i kuša.

Hvaljen neka je obrat što nas uvodi

u noć dupke punu ljuta svetla, pa sad

padamo iz glasa u glas izvan težinih sila.

Noć senki nad vodama. Noć paleža nad sumarama.

Tako se bar pričinja.

Jer u tamnim kružinama što ih uzdaš cepe

spiralna galaktička gesta

mi buljimo u mokote iz postojanja hoda zverinja,

mi strepimo pred rastom iz napora lekovita gorobilja,

mi iskivamo belo usijanje iz obruča ljudskog dahtanja.

Hvaljen neka je javni put lovnnog glasa.

Velika je moć prevladavanja zadobijenih predela.

Umesto monografije

(Dr Kosta Grubačić: »Božidar Knežević, Veselin Masleša«, Sarajevo 1962)

Božidar Knežević spada u manji broj srpskih filozofa koji su stvorili svoj filozofski sistem. Stoga je za polihal težnja dr. Koste Grubačića da napiše monografiju o ovom znamenitom srpskom filozofu. U predgovoru Grubačić ističe kako je nastao da u ovom delu „u celini pruži sve (I) što se moglo prikupiti iz napisova o njegovom životu i da se pregledom i povezivanjem svih (I) podataka pruži koliko god jačnija i celovitija slika života Božidara Kneževića“. A tome dodaje uveravanje da su u njoj „sredeno navedeni svi (I) njegovi radovi i radovi o tim radovima, a takođe učinjen pokusaj sistematske analize tih radova“ s ciljem „da se, bar približno, odredi njegovo mesto u pogledu naše nacionalne kulture, naše i svetske filozofske misli“. Bio je to, dakle, vrlo zamašan posao, čije bi obavljanje predstavljalo dojstvo oduženje jednoj retko darovitoj i retko plenimljitoj ličnosti koja se nadovećanskom snagom izdrgla iznad svoje sredine i ušla u red najvećih umova jugoslovenskih naroda, pa i u evropsku kulturu. Ali Grubačić svoje obećanje nije održao i program koji je pretenziono postavio nije ostvario.

Sām plan Grubačićevog dela pokazuje da metod njegovog rada nije sistematsko-analitički, nego istorijsko-prikazivački. Umesto jedne koliko-toliko preglede biografije, on je najpre dao samo mali broj nevezanih podataka iz Kneževićevog života. Zatim je ukratko izložio sadržaj Kneževićevih „Principi istorije“, „Misli“, studije „Proces istorije čovečanstva i njen odnos prema drugim naukama“ i predgovora Karla Jelovom delu „O herojima“. Tome sleduje izlaganje raznih mišljenja o Kneževićevom delu i preglede liste filozofa i naučnika koje su smatrali Kneževićevim uzorima. Na kraju, na dvanaste strane, izveden je sumaran zaključak o Kneževićevom filozofiji, uglavnom u odnosu na istorijski materializam. Tome je dodata bibliografija Kneževićevih radova i radova o Kneževiću (i ponovo) zaključak na nemačkom jeziku. Sve što je stvarno, misaona, analitički rečeno o Kneževiću u ovom monografiji rečeno je samo u zaključku, koji ima dužinu i sadržaj jednog novinskog članka, a ostalo je samo činjenički materijal koji bi tek trebalo obraditi u jednoj budućoj studiji o Kneževiću.

Međutim, i sām činjenički materijal nije izložen bez grubih pogrešaka. Kneževićev život je, na primer, još uvek malo poznat, ali se ipak, na osnovu „pregleda i povezivanja svih podataka“, može rekonstruisati jedna „jasnija i celovitija slika života Božidara Kneževića“. Iako to izričito obećava, Grubačić daje vrlo malo podataka, a i ti podaci su često netačni i sigurni. Netačan je naslov Kneževićevog rada koji je on pripremio za svoj profesorski ispit; naslov njegovog rada nije glasio: „Uticaj Istoka na evropsku civilizaciju“, nego: „O istoričnim narodima“. Pogrešan je i redosled Kneževićevog profesorskog službovanja. Kao profesor Knežević nije službovao u Nišu, Čačku, Užicu, opet u Čačku, Kragujevcu i Šapcu, nego u Nišu, pa u Čačku, kratko vreme u Kragujevcu, ponovo u Čačku i najzad, pre Beograda, u Šapcu. Gospore o Kneževićevom zdravlju, Grubačić kaže da je on navodno bolovan po neurastenije, a da njegova kćer to poriče. Ali postoje dokumenti da je Knežević dobijao dužu bolovanja na osnovu uverenja raznih lekara u Šapcu i Beogradu da boluju od neurastenije. Uzgred, Grubačić navodi kako je Knežević imao neprilege što u kafani u Šapcu nije pozdravio ministra prosvete Pavla Marijanovića, a u stvari Knežević nije htio ići u audijenciju ministru Pavlu Marijanoviću (a ne Marijanoviću!) i zbog toga je kažnjen oduzimanjem petnaestodnevne plate.

Zbog pomanjkanja neophodne akribije, Grubačiću su ostali potpuno nepoznati mnogi vrlo važni podaci o životu i radu Božidara Kneževića. Umesto tih podataka on navodi anegdotu za koje sām kaže da „nisu ni duhovite niti naročito sadržajne, a ponajmanje autentične“, iznosi neuskusne i neproverene detalje iz života njegovog brata, navodi da Knežević „nije plakao zbog svojih materijalnih i drugih nedeca“ i da mu

je šljivovica „izgleda bila najmilije piće!“ Ali zato i ne pomije vrlo važne momente iz Kneževićevog života: ništa ne kaže o Kneževićevom pokušaju da dobije stipendiju za studije u inostranstvu (1885), ni o tome ka ko je Knežević dovršio svoj srpsko-francuski rečnik (1894) i da je, na predlog Mihaila Sljivića i Sima Matavulja, ovaj rečnik i u celini odbijen za školsku upotrebu. Grubačić je takođe potpuno nepoznat i Kneževićev pokušaj da postane profesor na Velikoj školi (1897), koji je, iako je uz molbu priložio u rukopisu dovršeno svoje delo „Red u istoriji“, ostao bezuspšan. Nemam pomena ni o tome da je Knežević po lasku u Beograd bio odlikovan ordenom sv. Save IV reda (1903) i da je bio izabran za člana Glavnog prosvetnog saveta. (1903/4), pa čak ni o tome da je Knežević stvarno objavio svoje studije „Istočni narodi uopšte“ (svi rad za profesorski ispit, s malo promjenjenim naslovom) i „Religija u istoriji“.

Govoreći o Kneževićevom istoriji, Grubačić pogrešno tretira Kneževićeva filozofska misao, mada je pošla od istorije, nije ostala na istoriji, nego se proširila na čitav svet u svom njezivom prostornom i vremenskom opsegu. Njegov pojам istorije je u stvari samo drugo ime za pojmom filozofiju: u duhu pozitivističkog evolucionizma on je izveo dosledan zaključak da filozofija ne može biti ništa drugo nego istorija koja određuje i kojim redom su stvari nastajale i koji značaj i mesto u svetu prema tom redu imaju. Filozofija istorije je samo jedan deo njegovog filozofskog sistema, koji, u svojoj celini, ima i filozofiju prirode, i gnoseologiju, i etiku, i estetiku. Ove posebne filozofske discipline se, na žalost, iz Grubačićevog skutčenog, filozofsko-istorijskog aspekta uopšte ne vide.

Dragan M. JEREMIĆ

Potreba opredeljenja

(Zoran Joksimović: „SENKE VETROVIMA ODNESENE“, „MLADO POKOLENJE“ BEOGRAD, 1961)

Više no jednu deceniju piše se i govori, u okviru opštih razgovora o stanju naše literature, o krizama i obnovama pripovetke. Ma kako često da se ređaju, ili otkrivaju, pisci koji treba da preporode našu pripovetku, bilo da je to Isaković, Milankov, ili sada Šćepanović, očvidno je da ovaj književni rod nije postigao ekvivalentne poetske dometome Pope, Raičković i Miljkovića, ili romansijerskim Lalića, Čosića i Konstantinovića. Može se govoriti o osrednjosti, solidnosti, ili o nagovještajima koji obećavaju, ali ne i o izuzetnim umetničkim ličnostima čija imaginacija je upravljena višim estetskim ciljevima. Upravo sa tog stanovišta može biti reči i o pripovedaču Zoranu Joksimoviću: jedan talentovan pisac bio je na najboljem putu da nas uvede u svet nepoznatih lepoti jednog nepoznatog područja, ali je, na žalost, na tom putu i ostao.

Prve četiri pripovetke su ono što ostaje u vesti kao dokaz spomenutog nagovještaja, kao ono po čemu se pamti pripovedač Joksimović koji se svesno upustio u težak posao da opisne čija privlačnost je isuviše užvišena da bi bila dostupna svakom, da govorи o nečemu čija dramatika je samo za posvećene. On i je sam bio svestan teškoće tog poduhvata i njegovo nastojanje tim više ima draži: „A noć je — ne vidit se. Može da se oseti (podvikao B. A. P.)... Znam: neće vam se svideti, jer ne poznajete reku“. Ujedinjujući kvalitet poetski intonirane proze, koja podseća na tekstove iz prve knjige pripovedaka Maksima Gorkog, i simboliku, poput one iz Hemingvejevog romana „Starac i more“, Joksimović je reku, za njenu magičnu snagu vezuje egzistencije svojih junaka, poistovećuje ih sa prirodom i njenim večnim promenama, propovedajući aktivistički odnos prema životu. Prva priča („Prolos“ za priču o reči“), o reci, starcu i dečaku i njihovom životu uz nju, najlepši je primer njegove pripovedačke snage, a pasaži u kojima se govoriti o starčevoj smrti nezaboravni su. Starac se davi, ali kao da ustupa mesto unuku kome je pošlo za rukom da ulovi ribu; stasao je dakle, voli reku i može da

Monumentalna slika istorijskog Rima

Izvesna epska skučenost, suženost forme, realno zahtevanži životni detalji i istorijska fakta ne dozvoljavaju da likovi, sa izuzetkom Josifovog, izrastu u monumentalno niti da se oseti prava dimenzija i volumen istorijskog zbiranja. Sitnorealistička tehniku očrtavanja i građenja likova, kao i prisustvo trezvene realističke atmosfere, isključuju mitsko dimenzioniranje. Nesumnjivo tome doprinosi i izvesna racionalna suvoća, koju ipak ne treba jednostavno protumačiti. Pisac se povinjuje tereti. Samo dogadanje lišeno je mitskih elemenata, a potka je čisto istorijski koncipovana i zapravo u tome ogleda se i pišeće osećanje mere, proporcije, dimenzije. Nema ničeg suvišnog, nigde razvlačenja, nepotrebne širine. Pišac više voli da bude epski škrtneg raziliven, on vlađa savršenom ekonomijom izraza koja ne može da se shvati drukčije do kroz znak potpune literarne zrelosti. A postići je u jednom materijku koja se proteže između istorijskog dogadjaja i savremenog doživljaja, koja mora da obuhvati život kao istorijski fenomen i kao psihološki doživljaj, to nije ni tako jednostavno.

Zapitajmo se pred kakvim se izborom nalazi pisac jednog ovakvog istorijskog romana? Kako nam izgleda, on bi morao da spospi neispovjedju: epiku i istorijsku fotografiju snažnim poetskim na dahnućem, sa mitskom evokacijom koja treba da realistički i egzaktno izgradenim istorijskim ličnostima dà dimenziju istorijske dubine, onaj mitski nimbus veličine bez koga se istorijska velelepnost događaja, sagledana iz perspektive kasnijih pokolenja, neminovno mora da sroza u suru i bezbojni svakidašnjicu, a ova sama po sebi, ma kolikoj to stvarno bila, nije uverljiva kao izvor i poprište istorijskog zbiranja. Drugim rečima, pisac se nalazi pred nerešivom antinomijom: on prati zbiranje koje se fiktivno odigrava pred njegovim i našim očima u lancu događaja koji, u samom trenutku odigravanja, ni u jednom slučaju nemaju dimenziju monumentalnog kako ona kasnije izrasta naknadnim sagledanjem. On, znači, mora da spoji realan tok sa dimenzijom veličine.

ne koja se sama uspostavlja u našoj svesti što smo više udaljeni od jednog događaja.

Fojhtvanger daje ubedljivu i za nimaljivu sliku istorijskog Rima: Neronovog, Vespazijanskog, Tituvog i Domicijanovog doba. U okviru jednog istorijskog evociranog humanog problema (položaj Jevreja u rimskom društvu), on nam ie dočarao poznatom literarnom tehnikom jednu impozantnu sliku, gusto istkanu prepunu činjenica, životnih podataka psiholoških i moralnih dilema, koje su često otezane u absurd i pverziju. Glavnu ličnost pisac izgrađuje iz protivrečnih karakterističnih osobina, čija je osnovna crta postavljena na balzakovski: mladi čovek osvađa Rim kao Balzakov junak Pariz. Ali kako Josif pravi društvenu karieru? Jako lep i dopadljiv čovek, on nije tip Don Žuan, stariinski jevroidni „belami“ komе

„Rim znači snagu — i on izgovori tih tu reč: Rim, Rim, a onda je prevede na hebrejski i tada se zvao Gevura i reč je zvučala mnogo manje strašno, a zatim je prevede na aramejski, i tada se zvao Kohba i sada reč izgubi svu svoju pretjeru. Ne, on, Josif, sin Matija sa iz Jerusalima, sveštenik prvog reda, nije se plašio Rima“.

Pa, ipak, ovaj je Josif maestralan lik. Ponovljeni: to nije ni dubina misli, ni monumentalna razmera, ni veličina poštne (ako je u njegovu osnovu ugrađeno mučenje) ni grandiozno razvijena strast. Pre je u pitanju izvesna kompoziciona punoča i složnost, jedna kombinacija životne vitalnosti, brutalne životne poštne i čulnosti, jedna punoča življena koja u čitavom košmaru. I unutarnjem i spolinjem, razaznaje niživotnog smisla i istorijske ne-minovnosti. Svi usponi i padovi Josifovi, sva beda ponijenja i moralni trijumf ličnosti, rezultat su borbe za neprekidno pronicanje u smisao svog i tuđeg života.

Sam poziv letopisca dovodi Josifa u apsurdnu životnu situaciju: da bi bio autentičan, letopisac u redovima rimskih napada, ča, kao sekretar rimskog zapovednika, prisustvuje poslednjem rimskom jurišu na Jerusalim i razaranju Jehovinog hrama, praćenog nizom neopisivih brutalnosti! Na taj način Josif je prinudjen da žrtvuje sve, i ugled i poštjenje, i glas patriote, nekadašnje jevrejske nacionalne heroja, i unutrašnji mir, same da bi mogao pristovati poslednjem činu drame i kasnije dobio uvid u rimskog dokumenta, što mu je neophodno da napiše istinu istoriju jevrejskog rata sa Rimom. Tako se krug zatvara: letopisac prividno negira sebe i kao ličnost i kao partriotu da bi stekao sve one uslove neophodne da svoj patriotizam ponovo izlije u samom delu — letopisu.

Ono što nam ispunjuje u ovoj ličnosti jeste jedna tihia i nevidljiva unutarnja evolucija shvatanja od lokalnog jevrejskog patriotsma do kozmopolitske širine i univerzalne humanosti Josif potpuno preinačuje Jehovine poruke jevrejskom narodu, on ga od boga Jevreja, uzdiže do boga sveta — tačno u skladu sa položajem koji jevrejska nacija zauzima u ekonomskom i kulturnom životu Rima:

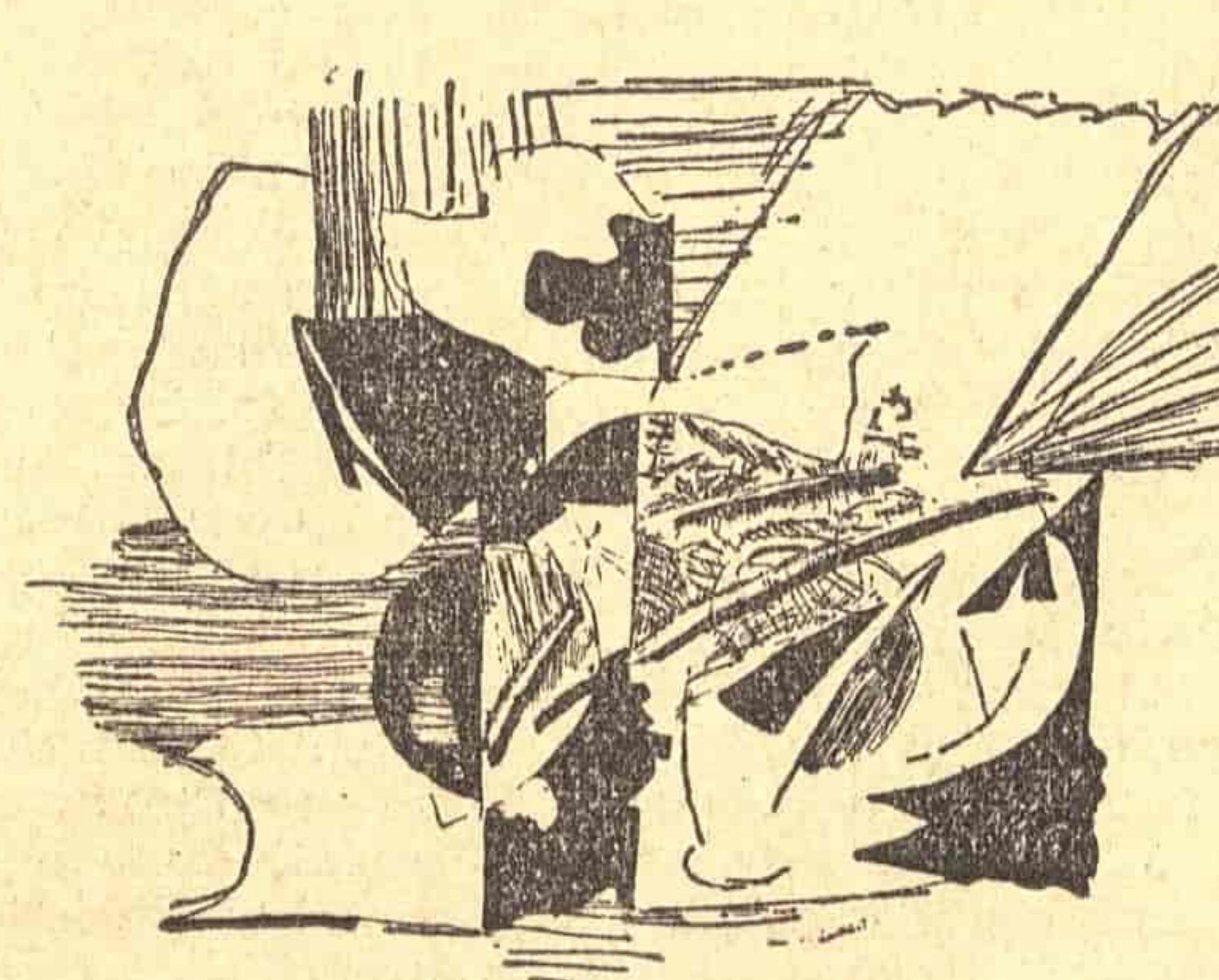
„Slavite boga i rasipajte se preko svih zemalja. Slavite boga i rasipajte se preko svih mora. Rob je ko je se vezuje za jednu zemlju. Ne zove se Sion carstvo što vam ga obeća, negovo ime je: svet“.

Ova trilogija protkana je izvan redno uspešnim detaljima koji prikazuju, u raznim varijacijama, tragiku i tragikomiku društvenog položaja Jevreja, ali i neisprunu životnu snagu koja ide uporedno sa tim. Pisac nezametljivo izvlači filozofske zaključke iz istorijskog iskustva jevrejskog naroda sa svetskom imperijom Rima, oni se svode na vrlo jednostavnu mudrost, koja je skoro podiednako i sprisana tradicionalnim jevrejskim shvatanjem života kao mučništva i psihološkom verodostojnošću: što je više tlačen, čovek je otporniji; prepreke su neminovne da bi postigao što viši uspon.

U sociološkom tretriranju događaja, u koje se inače retko upušta, pisac ne izlazi iz okvira standardnih socioloških shema. Njegova snaga nije tu, nego je u opažanju realističkog detalja, u plastičnoj viziji i trasponovanju života. U iznalaženju izvanredno de likatnih tragičnih dilema i situacija, a ne u istorijskom sintetizovanju i sociološkom običajenju. On savršeno vlađa materijom i svim elementima koji se sustiču u široku reku istorijskog zbiranja. On u tančino poznaće zamršene odnose i prilike u rimskom društvu i on ume, epskom snagom ili izvlačenjem britkih konfliktnih situacija ili skoro pverznih dilema, da evocira i docara aromu čitave epohu.

Fojhtvanger majstorski kombinuje ironiju sa brutalnošću moralnog razgolicanja rimskih vlastju slojeva. Kad napusti dobro poznate sheme i upusti se u sam život, on je nenadmašan. Iako su bjekstvivo zainteresovan, on na je dan otmen, klasičan način odaje i obeležava subjektivnu tačku svoje inspiracije. Sve što se može otkriti kao subektivna boja jeste prefinjeni cinizam koji je proizveo iz najusupljivije francuske škole XIX veka (Merime). U tom stilu je i shvaćena jevrejska kultura kao škola i impuls najviše životne mudrosti i sposobnosti da se usred niskosti i životne brutalnosti ostane užvišen, neprijemljiv i netaknut.

Zoran GLUŠČEVIĆ

KONSTRUKCIJA I FELJTONISTIKA

(DUŠANKE POPOVIĆ-DOROFJEVA: „JEKA STARJE LJUBAVI“, „ZORA“, ZAGREB, 1961)

Svojim prvim romanom „Noćne ptice“ (1954) Dušanka Popović-Dorofjeva uvela je u našu književnost jedan čudovit svet, svet skitalaca, boemije, svet ljudi koji se potucaju od nemila do nedraga svirajući po zagušljivim kafanskim udžericanima ili pak u prvoklasnim hotelima: promatrali ljudi, ona ih je dala u svoj nijihov ljudske kompleksnosti, sa svim slabostima i nastrastima, sa lepotama, nadama i nedosegnutim, neostvarenim ljubavima. U „Noćnim pticama“ kako se moglo očekivati, ona nije pribegla jednolinjskom slikanju života, već je išla od ličnosti da ličnosti i rila po njoj, otkrivači sve njene životne tragedijsnosti i padove. Popović-Dorofjeva je uvek bila konkretna, pulzacija života i njegovih protivurečnosti osećala se na svakoj stranici. Unutrašnji nemiri pojedinih lica dati su veoma iznjansirano, analitički, bez digresija. I to je bilo ono osnovno što je mnoge čitaocu u „Noćnim pticama“ oduševilo, razdrogal, bez obzira na to što je u pojedinim poglavljima bilo naturalističkog prikazivanja ljudi, čemu je, uostalom, nužno vodio i sam život koji je bio predmet pišećeg interesovanja. U svim osmesima i naoko radosnim tenućima pojedinih lica (Kaća, Lila, čita Grigorov, Tončo, Sedlaček i drugi), ona je nalažila tragedijsku koju je vodila krajem tih „noćnih ptica“, tih ljudi što su se blažila tada razočaranja, a svojim nikako i nikada nisu našli leka. Jedna ličnost — zbog ove nove knjige Dušanke Popović-Dorofjeve — mora da bude izvučena iz „Noćnih ptica“; to je lik Lile koja inače dečinira romanom. Lila je prikazana veoma ređefno i u njoj su inkarnirana razočaranja svake žene posebno, neshvaćenost, uprvednost, poniranje, pad, izgubljenost, s jedne, i dizanje, tranzanje, trežnjenje i nalaženje pravog, čistog, ljudskega puta kroz život s druge strane. Popović-Dorofjeva dala joj je izvesne prioritnosti nad ostalim i ženskim i muškim ličnostima; ona pobeduje zlo, savladava se i nadahnjući velikog Rasina.

Ta nota — nota snage ženske ličnosti — provlači se kroz sve pripovetke zbirke „Jeka stare ljubavi“, koja za našu literaturu ne znači ono što su značile „Noćne ptice“; nova njena knjiga znači njen literarni pad do feljtonistike, jednolinijsko i jednostrano promatranje života u kome su, u centru svih zbivanja, žene, njihove avanture, nesreće, prekinute i neostvarene ljubavi. Nesumnjivo je da Dušanka Petrović-Dorofjeva uočava izvesne životne probleme, da poznaže život, da je svaka njena pripovetka nadahnuta životom, upravo tragikom života. Ali, u pitanju je ipak umetnost, literatura, upravo odnos literature i života. Ovako, kako je pricala, Popović-Dorofjeva pisala je dosta šablonski. U „Noćni mjesecini“ Lalićin susret sa selom oživeo je mnoge zaboravljene uspomene: tu, u selu, ona neće naći odmor; susrela se sa uspomenama svojim i svojih zemljaka, da bi jedne noći, obasjanom mesečinom, pala u zagrljav Drogosa i tako iznjevila svog starog muža čijoj sigurnosti se vraća.

Od svih sedam pripovedaka, najinteresantnije su i najživljije „Jeka stare ljubavi“ i „Concerto grosso“. Tek je u prvoj osnovni problem ljubavne jeke, prizavanja prošlosti i njene vescite prisutnosti, kazan jasno i nemetljivo. Nevena svojom čvrstotom i borbotom s prošlošću podseća na Lilu iz „Noćnih ptica“; Nevena kao da je nastavak Lile, svih njenih težnji i nestostvarenih snova. Ime ovde iznjansiranih psiholoških doživljaja, neke životne bremenitosti,

tuge proteklog trenutka i radosti postojanja. Sastavne druge prirode je „Concerto grosso“, koji je kazan doživljeno i nadahnuto, u čemu ima i izvesnog sentimentalizma koji je nesumnjivo morala nametnuti tematiku: Javor, tuberkuloza, gitara, ljubav — sve to je jedno u drugo utkano i nad njima lebdi smrt. U „Concerto grosso“ Dušanka Popović-Dorofjeva dala je stranicu slične i jednako onim iz „Noćnih ptica“ i njime se nekako vratila tome svetu, svetu izgubljenih i prevarenih ljudi. Te dve pripovetke uspele su svojim unutrašnjim tokom dogadaju, radnjom, a i zbog onog neskretanja s osnovnog predmeta; one su lišene naučene spoznaje života, bez kliješta su i kazane su u jednom dahu, ujednačeno i bez padova.

Sve ostale pripovetke su bez dubljeg i osmišljenijeg zahvata problema. Dušanka Popović-Dorofjeva iskonstruisano je provlačila pripovetkama tezu o nužnoj prirodnoj osveti žene mužu: ona dolazi pre ili docnije, ali dolazi sigurno. Nametljivost, potenciranost i konstrukcija smetaju i oduzimaju većini pripovedaka životne sokove, čine ih suvimi, banalnim, prostim. Sem toga, u tim pripovetkama ona je pribegla jednom suvom, ogoljenom načinu pripovedanja u kome su retka poetska ubličavanja, čega je na pretek bilo u „Noćnim pticama“ i, nešto manje, u novelama „Jeka stare ljubavi“ i „Concerto grosso“.

Tode ČOLAK

film

SMRĆU

protiv smrti

„Umetnost je malo šta prema bolu i, na nesreću, nijedna slika ne odoleva pred mrljama krvi.“

Andre Malra

Danas, u vreme kada s prevećim žarom polemimo o potrebi reinkarnacije davnih i patetičnih nacionalnih mitova, u vreme kada objektiv svojih misaonih i emocionalnih saosećanja usmeravamo ka ogromnim vremenskim rastojanjima, ispred zaslepljenih očiju neprimetno nam se zgrušava nova legenda, integralnija od istorijske uspomene i istinitija od svake mitologije. Retke su nacije savremeno sveta čija je istorijsko i epsko čulo u stanju da jednu stranicu svoje nedavne povesti prekvalifikuje u legendu u tako neznamnom vremenskom periodu kao što su samo dvadeset godina koje nas dele od krvavih kragujevačkih dana. Inspirator tog čudovišnog procesa, koji tako basnoslovno balzamuje nacionalne tragedije, izvesno leži izvan svih tokova poetike, iznad istorijske empirije; on je neuništiv i neprilazan, usadan u kosti već i onih koji tek treba da nasele ovaj svet „negde na krševitom Balkanu“ — nazovimo ga osmim, devetim, desetim čulom, čulom smrti, čulom iskupljivog uništenja.

U nedostatku pogodnjeg izraza (a trebalo bi za svakim velikim tragedijskim potresom pronaći nove velike reči koje su u stanju da ga opisuju) pruđen smo, možda, da i kragujevački pokoli, posle svega dve decenije nazovemo legendom. U svakom slučaju, to je apokaliptički tre-

natak čiji je odjek nadrastao čak i surovi zvuk koji ga je izazvac, kao što se jedan udarac zvona i jedan puščani prasak u planinskim gudurama pretvaraju u zvon na uzbunu i tresak gromova. Taj zvuk, nekim čudom, postaje nemjerljiv i novorođena deca počinju da se rađaju s njim kao što se rađaju sa živim srcima ispod rebara; on se pretvara u neophodni organ bez kojeg se jedva može disati i s kojim će nove generacije meriti dubine novih tragedija, on postaje najzad jedan unapred ustupljiven odnos sa smrću. U svetlosti kragujevačkog pogroma i u svetlosti našeg menunaravnog smrtoposnog metitalita, reči koje je jednom izgovorio Moris Blaško preobrazuju se u čitavo jedno malo otkrivenje i postaju neuporedivo istinitije nego kad se primene na literaturu: „Čovek postoji tek počev od svoje smrti, on se čvrsto vezuje za svoju smrt, vezom kog je on sudija, on stvara svoju smrt.“ Ovom prilikom, što nije od malog značaja, ne radi se o čoveku — individui, već o uništenju čitavog jednog muškog grada.

Na inicijativu ljudi, koji danas rezoniraju na ustrošeni kragujevački zvuk, možda neznatno više no ostali, po scenariju i u režiji Milenka Štrpca nedavno je snimljen i prikazan u beogradskim kinoskopima dugometražni film „Prozvan je i V/3“, napisan od usmrćenog života, od

inspirisan prvenstveno streljanjem nedužnih kragujevačkih daka, a posvećen usponmeni na sve surovosti i podlosti koje je u stanju da učini ljudska ruka, pokrenuta nećećim srcem. Veoma je teško odmeriti ambicioznost i odgovornost ovog poduhvata čija je inspiracija svakako bez pre sedana u čitavoj našoj posleratnoj kinematografiji. Taj zahvat u isti mah premaši kompetencije ratnih filmova i filmova tragičnog žanra; on se uhvatio u koštac sa živom legendom koja je u danas sveprisutna, kojoj je nemoguće bilo šta dodati i bilo da oduzeti. Zaslepljen strašnim sjajem mitraljесkih metaka i zاغlušen kricima umiruće dece, ovaj film je, čini mi se, od samog početka bio osuden na neuspeh kao umetničko delo, ali i pored toga postoje bezbrojni razlozi zbog kojih ga je trebalo snimiti upravo takvog kakav je dospeo pred naše gledače.

Njegova delimična dokumentarnost i nehotična empiričnost diktirane su prirodom teme koja ga je inspirisala; zahvaljujući tražićnoj integralnosti i potresnosti kragujevačkog zločina, on nije bio u stanju da „odseče pupčanu vrpču“ kroz koju se hranio dogadjajem i dospeo je pred nas u vidu neobičenog organizma koji se spoljni nesklad može oprostiti samo ako se ima u vidu neprocenljivost sadržine koju je nasledio od usmrćenog života, od

pozorište

NOVO DRAMSKO OHRAĐENJE

(„OKAMENJENO MORE“, DRA
MA U STIHOVIMA VELIMIRA
LUKIĆA NA SCENI NARODNOG
POZORIŠTA U BEOGRADU)

Velimir Lukić, iako poznatiji kao pesnik, nije nepoznat kao dramski pisac: on je već stampao jednu dramu u stihovima, jednu dramu mu je emitovao, a drugu mu priprema Radio Beograd. Ali njegova drama u stihovima „Okamenjeno more“ prvi je njegov scenski nastup. I taj nastup, potpuno uspešan, jedno je ohrađenje za naše dramsko stvaranje. Lukić je jedan od onih dramatičara koji smatraju da stari mitovi u jednom modernom turnačenju mogu da pruže dragocenu potporu savremenom dramskom stvaranju. Kao Žid ili Žirod i, kao kod nas, Smole i Hristić, on je u helenskom mitu tražio inspiraciju za svoju poetsku viziju večnih ljudskih sukoba. U „Okamenjeno moru“ uzeo je za osnovu mit o žrtvovanju Ifigenije u Aulidi, kojeg je još stari Euriplid dramatizovao, a koji je nadahnuo i velikog Rasina.

Lukić je uzeo motiv za svoju dramu iz mita (ili Euripiда), a sve ostalo je skoro potpuno njenov sopstveni stvaralački potez. On je, pre svega, fabulu stegao u čvrste dramske okvire i izgravadio jednu strogu dramsku strukturu. Kod Euripiida radnja počinje pokušajem Agamemnona da spreči žrtvovanje Ifigenije nakon donete odluke o žrtvovanju. Kod Lukića kolebanje Agamemnona dolazi pre odluke, pre nego što ga slomi neumitna nužnost a svest o dužnosti nadhvada bol za gubitkom kćeri. Kod Lukića su odstranjeni epski elementi, koji ma Euripida zaustavlja radnju i, kroz usta Agamemnona i hora Halkidanki, pričeva o uzročima sukoba s Trojom. Neujednačenost intenziteta dramske radnje s Menelajevom igrom i sprečavanjem glasnika da odnese drugu, spasonosnu poruku Ifigeniji, on je rešio jednostavnijom i jedinstvenijom radnjom, koja se odlučno diže do klimaksu i vodi do razrešenja.

Više nego svojim čvrstim dramskim principima, Lukić se od starih genijalnih pisača tragedija razlikuje svojim modernim shvatanjem mitske legende. Pre svega, Lukićevi Ahajci su savremeni ljudi, a ne ljudi iz legende: njima gospodari istorijska svest i sasvim moderna težnja da se njihova dela upisu u stanicu istorije. Nasuprot apsihološizmu legende, Lukić je dao jedno čisto psihološko objašnjenje osnovne dramske poluge: Ifigenijine odluke da pristane da bude žrtvovana za slavu ahajskog oružja. Umesto da se u toj odluci, kao Euripidova Ifigenija, rukovodi patriotskim i religioznim osećajem, Lukićeva Ifigenija je jedna savremena razočarana devojka, koja odlučuje da umre stoga što joj je odvratan život u svečtu u kojem se njena majka po-

daje svom ljubavniku, njen otac smišlja podlosti radi svoje slave, Kalhas varia i laže u ime svoje ambicije, a Ahil ubija radi sticanja besmrtnosti. To je jedna sasvim moderna pobuna.

Lukićeva Ifigenija je žrtva sveta u kojem su posuvrâcene vrednosti i njena smrt je pesnički protest protiv negacije osnovnih stavova humanizma i protiv sveta u kojem slava, plen i osveta stoje iznad moralne čistote ljudske duše. Na fonu skorašnje istorije i još uvek živih ličnih sećanja na ratno orgijanje, ova Lukićeva drama traži i nalazi u nama vrlo žive rezonance protista protiv žrtvovanja nevinih ljudskih života radi nečije slave, pljačke ili osvete. I to što se implicitno jasno očrtava u Lukićevim stihovima i likovima, on, na

svakog slobodnog stiha kojim su tako prirodno izražavale svoja osećanja njegove žive i dinamične ličnosti. Tek pokatkad bi za smetala poneka reč, manje uživana i manje sjajna od drugih.

Lukićeva Ifigenija je žrtva sveta u kojem su posuvrâcene vrednosti i njena smrt je pesnički protest protiv negacije osnovnih stavova humanizma i protiv sveta u kojem slava, plen i osveta stoje iznad moralne čistote ljudske duše. Na fonu skorašnje istorije i još uvek živih ličnih sećanja na ratno orgijanje, ova Lukićeva drama traži i nalazi u nama vrlo žive rezonance protista protiv žrtvovanja nevinih ljudskih života radi nečije slave, pljačke ili osvete. I to što se implicitno jasno očrtava u Lukićevim stihovima i likovima, on, na

svakog slobodnog stiha kojim su tako prirodno izražavale svoja osećanja njegove žive i dinamične ličnosti. Tek pokatkad bi za smetala poneka reč, manje uživana i manje sjajna od drugih.

Ovu lepu dramu u stihovima preneo je na scenu mladi reditelj Dušan Mihailović. On je od glumaca zahtevao pokretljivost i život neuobičajene za poetsku dramu, a naglašenom geometrijskom mizanscenom sugerisao tipsku stilizaciju zbijanja i likova.

Skoro svi glumci su poetsku reč dobro kazivali. Najbolji su bili oni koji su s prirodnom svesnom uzdržanošću izražavali snažna i opšta osećanja mitskih likova:

Branislav Jerinić kao Kalhas i Ksenija Jovanović kao Klijemestra, ali nisu mnogi zaostajali snažna i opšta osećanja mitskih likova:

Ljuba Kovačević, Bogić Bošković, Miroslav Petrović, Aleksandar Hrnjaković i uig rani trio „danajskih ratnika“ (Raša Simić, Petar Kralj, Zvonimir Jović). Za njima je zaostala samo Ljiljana Kontić, koja je u ulozi Ifigenije uzaludno pokušavala da nas ubedi u iskrenost svoje igre.

Premijerna predstava „Okamenjeno mora“ održana je na Maloj sceni Narodnog pozorišta. Odluka da se ova drama tu prikaže, verovatno je rezultat ukorenjenog straha da će interesovanje za jednu domaću dramu biti malo, ali ovoj drami u stihovima s mitskim motivom svakako bi bolje odgovarala velika scena. Na skučenom prostoru, u apstraktnom dekoru Vlade Manenica i stilizovanim kostimima Vere Borošić, legendarni likovi su bili fizički isuviše blizu gledača da bi u njima izazvali one daleke i duboke odjekte koje u nama prirodno izazivaju stare legende.

Mada nisam pristalicu dramskih obrađa mitskih motiva, smatram da je „Okamenjeno more“ uspešna drama, u kojoj zvonki i mudri Lukićevi stihovi živo govore o našim svakodnevnim nedračama i slabostima. Polazeći od mita, ona je našla jednu re a lenu i u savremenim dimenzijama. U starom rahu pisac nam je dao jednu modernu verziju odvratnosti prema slepom nasilju i žrtvovanju ljudi za opasne i sumnjuve ciljeve. Zato mislim da ona predstavlja nesumnjivo osvještenje i ohrađenje za naše savremeno dramsko stvaranje, jedan pozitivni početak za našu domaću dramu.

Dragan M. JEREMIĆ

Kralju drame, ustima vidovitog Kalhasa, koji u njegovoj viziji dobija jedno izuzetno mesto, i eksplicitno saopštava:

Ovoga jutra kada more više ne miruje, a oblaci stoje

Kao ponosni tuč negde u prede

lima svoda

Nisi li ti jedina shvatila koliko

besmislena sva je ta

Rulja što zvečka oružjem u svetu

hrli.

Sve su to novine i vrednosti Lukićeve verzije Ifigenijine tragedije. Ali ono čime ova drama najviše vredi, to je njena poetska reč. Preko čvrste dramske strukture Lukić je razvio blage, tople i dostojanstvene stihove. Njegova pesnička imaginacija, koja se nerado dotiče svakodnevne banalnosti, bila je kao stvorenja da izrazi jednu tragediju na pijedestalu daleke legende i opštег značenja. Smisao za odlučno vodenje radnje i izražavanje određenih osećanja lako i sigurno se spajao s lepotom svakog pojedinačnog kazivanja, skoro

EGZOTIČNA

Izvesno vreme osećao sam nekoga spojenog u poimu majke, seje i prve ljubavi

O pticama i ljudima

STEPENIŠTE

Još kao dete čovek nauči da hoda, a dočnije za želi da poleti u vasionu. Neki ubrzano dobju krila za leteњe, a drugima ona nikako ne mogu da izrastu. Takav jedan čovek, koji je shvatio da od krila neće biti ništa, doveo je na pomoći da se seigne u vis na taj način što će se osloniti na ramena drugih. Pritisnu svojim rukama dvojicu ljudi i propse se iznad njih. Oni uzdrhtaše, ali kada podiglo glave, iznad sebe videše čoveka koji ih je nadivisao.

To nije bilo dovoljno onome gore — jer, kad se neko malo uzdigne, u njemu se ta želja pojača — pa naumi da izgradi stepenište. U tu svrhu naredi onima dolje da ga dižu još više. Diveši se čoveku na visinama, sve ih je više bilo koji su se podmetali pod one što su se već bili uzidali u stepenište. Znoj im lice oblaivaše, ali se u njima strahopštojanje javljaše, jer počeše da veruju kako je onaj gore dobro do samih zvezda. Počesse da govore kako onaj gore ima veličanstvena krila i da svojim letom ukazuje na put kojim treba svi da podu. Lik njegov sa zemlje jedva se razaznavao, toliko je bio uvisen i ovajebli blistavom svetlošću. Krodio je i u carstvo ptica, tamo gde se slobodno leti i peva. Općinjen letovima oko sebe, počastan obozavanjem onih ispod sebe, čovek i sam poduze laktove u uverenju da su krila i poce njima da maše.

Laktovi nisu krila, i zato je razumljivo što nije mogao da se ocarzi na visinama. Ostade samo jedan trenutak na onoj mrtvoj tački na kojoj jednake sile vuku stvari i gore i dole; ništa ga vise ne zadrža u tom položaju, izgubi ravnotežu i stropšta se niz stepenište od ljudi na zemlju. Tu je dugo i nepomično ležao, više besan nego očajan. Ljudi se skupise oko njega i pocese čuđom da se čude kada videše da on ima samo laktove bez krila.

TRAGANJE ZA ZLATNOM STRUNOM

Dosao je na svet sa violinom, sviraon na njoj, a ljudi ga slušali. Bio je zadovoljan sve do onoga dana kada su neki imučni ljudi postavili pored njega drugog svirača, davši mu u ruke violinu sa zlatnom žicom. Svi koji su do tada slušali njegovo sviranje počeše da se dive novom sviracu sa zlatnom žicom koja ih je zasplojila bleskom.

Glasnik dove i saopšti mu da i on može dobiti zlatnu žicu ako se pokaže nje dostojan. Znajući da to nije u njegovoj prirodi, razočaran što je izgubio svoje obožavaoce, njega obuze očajanje, pa odluci da krene u potragu za zlatnom žicom. Neko mu reče da odeli u carstvo ptica koje imaju u izobilju zlatnih struna. Posle dugog putovanja na krilima svoje ambicije, užide se na visinu ptica da im ispriča šta ga muči.

Shvativši u kakvoj se situaciji nalazi, ptice rekose da mu bez po jada mogu nabaviti zlatnu strunu, ali zvuk njen u stanju su da čuju samo oni koji više nema i koji će tek doći. Ne razmisljavaju šta će mu takva struna na zemlji, čovek je uze i spusti se done.

Na zemlju je zlatna žica već bila predata novom sviracu koji je revnosc svirao pred velikom gomilom sveta, dok su sv oni kojima je bila oduzeta stajali okamenjeni. Čovek se oseti srećnim što njegovu zlatnu strunu niko ne može da oduzme, jer je to bio poklon ptica. Razape je na violinu i poče da vuče gudalom. Opiše ga zvuci i pomogaće da zaboravi sve što se oko njega zbivalo. Tako blaženo osećaju se i ptice, pomisi i zaspava.

Kada je, za trenutak, otvorio oči, vide kako gomila sveta sluša opet novog sviraca sa zlatnom žicom. Samo po neki prolaznik zastao bi i pogledao u čoveka: teško je bilo reći da li se čudi zanosom kretanju gudala, koje je već bilo sraslo sa njegovom rukom, ili ga ipak zanose zvuci violine.

Osećao je da ne postoji u trenutku u komu su se smenjivali sviraci sa zlatnom žicom. Spustio je glavu: sada tek vide da je na violinu bila ona ista struna sa kojom se i rodio.

ČOVEK I ON

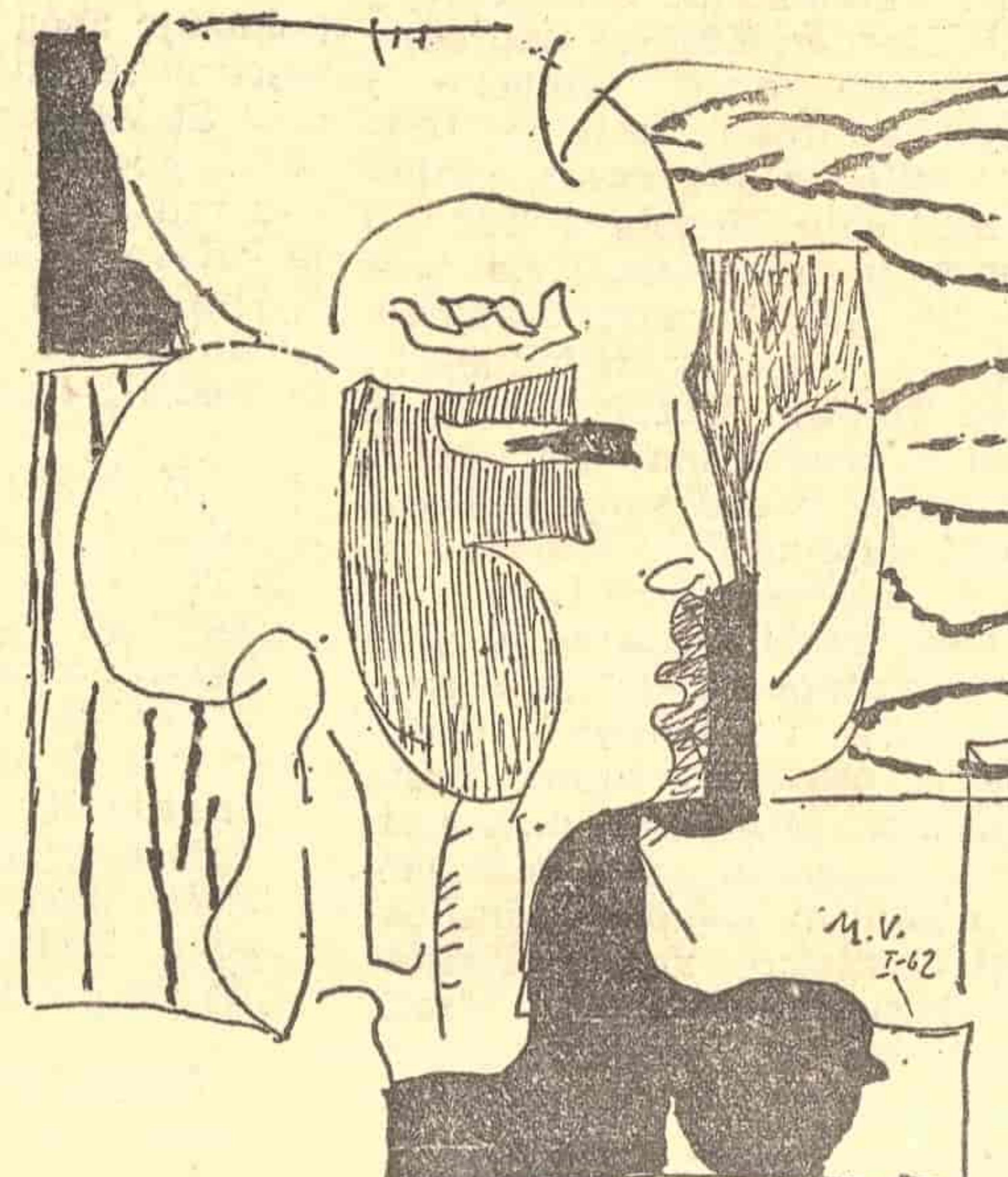
Odjednom se ljudi od njega uplašile. Svesni da je On uvek tu negde pored njih, nikako nisu mogli i da ga vide. Znali su da On strpljivo prati sve što rade, pa su pokušali da se ophode kao da On ne postoji; ali, čim bi krenuli malo dalje no što je bilo uobičajeno, osetili bi da ih On drži na uzici.

Coveku to dozlogrdi, pa poče da smišlja kako da mu doskoči, kako da ga se oslobodi. Nije bilo dovoljno da jedino preseće užicu, već je trebalo i da pobegne od njega. Još teže čoveku bi kad pomiciš: kuda? Gde god ode, On može da se pojavi, jer ga niko ne vidi i ne zna kuda se kreće. Da ga pobedi na taj način što će uništiti samog sebe: tada bi ga, možda, opezozrao? Ili bi, bas očnuto, On likovao što je onemogućio čoveka da se oslobođi?

Ipak se doseti: napraviće krila od još čvrstih vlakana svojih želja i odleteće gore, što daje, što više, gde niko neće moći da ga nade. Tako i učini. Dok je On dremao, čovek krišom preseće užicu, propne se, zamahu rukama koje u silnoj želji posladoše krila i vinu se prema nebnu. Nije dugo leto, kad odjednom udari u mrežu koju je On mudro postavio na samoj granici carstva ptica. Tu čovek zastade i poče da doziva ptice. One doleši i rekose mu: „Kad uništis onoga od koga bežiš, nestaće i ova mreža koja deli ljudi od ptica, i preći ćeš ovamo, i ovde On za tebe neće postojati!“

U očajanju, čovek se sruši na zemlju svestan da od begstva nema ništa, kao ni od uništenja onoga za koga ne zna ni ko je, ni gde je, ni kačko izgleda. Najzad shvati: „Da bih se borio protiv njega, treba najpre da ga sagledam.“ Uhvatiti užicu, zategnu je i poče da se kreće u pravcu odakle se pružala nevidljiva nit. Nije dugo išao kad oseti pred sobom onoga koji ga je držao na užici. Grčevite poče da ga opipava rukama: On je po svemu ličio na čoveka! Ruke mu se ukočiše pri pomisli da je to, možda, on sam i čovek klonu. Ostade tako privezen za zemlju da priključi novu snagu. Ptice su, odozgo, tužno gledale na čoveka pevajući, kao i uvek, u večnoj nadi.

Vladimir PETRIĆ

Ognjen LAKIČEVIĆ

MOJ SVET

Moj svet ima tri strane:
na jednu stranu lete ptice
na drugu stranu lete vetrovi
na treću stranu leti moje čedo.
Dok dan sastavim sa mojim ljubavima
noć me zaboravi. Dok noć probudim
ptice nestanu. Dokle zovem njenu telo
da se na prste podigne moje čelo u
vatri nestane. Zemlja me u san vodi
a ja sanjam zvezdu lutalicu kako mi
kroz čelo proleće. Ptice mi gnezda viju
a ja im krila kidam pa ih sadim poređ
mora da masline rastu. Ptice ispred men
kleče i traže milost: ja im more iz
očiju otinam i u kljun im pakosti
bacam pa ih hraniim. Muzika dolazi iz
daljine: Orfej ratuje sa vetrovinom,
meni ptice san nadleću i prekljuju
da ih volim ko što Narcis voleo je
svoje lice pobledje.

DNEVNIK

Višak

(Iz Pariskog dnevnika III)

Muzej Impresionizma
7. januara 1962.

Prve, i reklo bi se poslednja revolucija u slikarstvu, nastala je sa pojavom impresionizma. Ona se javila spontano da bi spontanost ostala, glavno obeležje tog pokreta. Pre impresionizma bile su velike ličnosti i škole. Posle njega, do današnjih dana, izumitelji i podražavaoci. Sloboda koju su impresionisti doneli našla je na takav otpor kakav ne poznaje istorija likovnih umetnosti. Pa ipak, ona je kasnije bila uveličana i samim impresionistima, tako su se njome mnogi koristili sve dok je nisu obezredili. Tako se pokazalo da svaka generacija u okvirima već postojeće slobode, ili izvan nje, traži svoju slobodu dok zauzeti da ona ne može da bude jednom za svagda data

i odredena. U protivnom umetnost počinje da samu sebe obmanjuje.

★
„Mir“ u Vilarovom pozorištu
8. januara

Izvesno je da se samo u mirnim i sigurnim vremenima mogu da jave velika dramska dela, i da svaka epoha ne prihvata tragediju kao oblik dramske književnosti. U vremenima koja to nisu tražile se povod za smer i prolazna radost. Vilar je Aristofanovu komediju prilagođio savremenim zbijanjima, ali više zato da bi publici zasmejao nego da bi je upozorio na ozbiljnost vremena u kom živi. Uostalom, zašto bi postupao drugačije kad već ima toliko pojava koje upućuje kao krajnju neizvesnost. I naravno, njegovo pozorište je puno, publica se smeri i odobrava iako je to izuzetno loša predstava. Takva nejedinstvenost u režiji, glumi i scenografiji, smera antičkog pozorišta s Brehtovim i strip-tizom — sve je izvan umetnosti. A to što ljudi traže povoda da se smeri nisu pouzdan dokaz da su radosni.

★
Muzej moderne umetnosti
9. januara

Ako su povod za nastavak jednog od najznačajnijih teorijskih dela o

apstraktnoj umetnosti bile šare sa neke ženske tkanine, kasnije o toj umetnosti je raspravljano toliko mnogo i sa toliko oprečnih mišljenja i tako studiozno da to zadije u oblast nauke. Danas valjda niko ne može da porekne vrednost i značaj te umetnosti, što ne znači da se ne može postaviti pitanje njenog daljeg opstanka. Nije li se ona već iscrpala u negiranju svega protiv čega se borila, pre nego što je uspela da ostvari ono što je najavljuvala. Jer, njenje uloga bila više negatorska nego stvaralačka, a rezultati koje je donešla više su obogatili umetničko iskuštenje nego što su simbolizovani u delima. Improvizacija na kojoj se ona zasnova oduzela joj je tvorničku snagu.

★
Izložba savremene jugoslovenske umetnosti

Do skora je važilo mišljenje da mi imamo veliko slikarstvo, iako ni jedan od naših i najvećih ne može da stane uz bilo kog ko u Muzeju moderne umetnosti ima svoj prostor veći od jednog platna. Ranije su naši slikari imali dovoljno dara i veštine da budu dostojni sledbenici onih svih velikih savremenika. Danas mnogi savremeni imaju samo dobre refleksje da uoči sve ono čime se druže i ističu, pa da to s manje ili više

Od stvarnosti do umetnosti

Nastavak sa 1. strane

kove (signume) određeni ljudskih emotivnih i misaonih stanja, kako su ti signumi uobičajeni i ustajeni u određenoj kulturno-istorijski uslovljenoj društvenoj praksi međuljudskog komuniciranja govorom, gestovima i mimikom, a magnetofonski aparat je iz tog kompleksa sredstava ljudskog iskazivanja i izražavanja izolovan je samo glasovnu, samo auditivnim čulom opaziv komponentu. Sto je rezultat takvog artifijeljnog izdvajanja ljudskog glasa iz paralelnih i koincidentalnih manifestacija gestikalativnih i mimičkih izražajnih sredstava ljudske svesti jedan razročko komični a pomalo i tužni efek operacije, za same aktere opisane scene, neka to bude, ako je iole zanimljivo, u nekoliko zabavno i za čitaoca ovog malog ogleda, ali ako iz celog ovog slučaja povučemo odgovarajuće teorijske (estetske i psihološke) konzervacione na plan rasmatranja nekih zakonitosti u oblasti specifično umetničkog izražavanja određenih ljudskih sadržaja, obavezni zaključci postaju sasvim ozbiljni, a njihov značaj na problematiku područja teorijskog ispitivanja umetnosti uopšte čini mi se da ih čini vrednim i dostojnim da ovde budu i formulisani.

Pre svega, čuvena, mnogo upotrebljavana i često zloupotrebljavana teza o neposrednom prelivanju životnog doživljaja i njinovih psihičkih intenziteta u konkretnе specificne slike jedne umetnosti, da bi umetničko delo tog posebnog jezika tobož zato bilo istinsko, jako, ubedljivo i „verno životno stvarnosti“ čovekovom, gubi svaku uverljivost i estetski analitičku egzaktnost, čim smo došli do jasne svesti o nužnosti transformisanja životnih iskustava (saznanja, osećanja i streljivanja ljudskih) u specifično slikoviti jezik umetnosti, dakle o nužnosti svojevrsnog stilizovanja, preobrazivanja, transponovanja sadržaja svesti u specifične slike umetnosti. Umjetnik — čak i graditev verbalnih umetničkih slika, dakle pisac (pesnik ili prozasti), čak i vajar ili slikar figuralne koncepcije svojih „objekata“ (eksponata), a o kompozitoru muzičkih opusa da i ne govorimo — ne mora uopšte težiti i hteti da bilo koju autentičnu situaciju, predmet ili pojavu životne stvarnosti svojim delom prikaže, iznese, izrazi, — on će ipak svoj „pogled na svet“, svoj misaono-emocijonalni odnos prema svetu i stvarnosti, svoju autentičnu duhovnu klimu, kao subjektivni odnos prema objektivnoj realnosti, iskazati, u konkretnim slikama fiksirati. Razume se, teško konsumentu umetničkih vrednosti njegovog dela, da u tu „klimu“ (ili „atmosferu“) prodre, počinje sa emancipacijom od fabule, teme, radnje, zapleta kao konačnog smisla umetničkog dela. Gledalac, čitalac ili slušalac umetničkog opusa mora pokušati da otкриje tu „klimu“, da upozna potencijalni idejni smisao i emotivni karakter dela upravo u onom što je iz konkretnih slika, ispod reči i oformljenih stvarnostih predmeta, iznad događaja, fabule, lika, identifikovane pojave realnosti. No, gde je, sto mu gromova, to „iza“, „ispod“, „iznad“ (ta smešna akumulacija prepozicija)? — Reći ću: u intuitivnoj sposobnosti samog konsumenta da retrogradno transponuje slikovite forme umetničkog dela u unutarnju psihičku „atmosferu“ autora, u duhovnu „klimu“ iz koje su konkretnie slike dela, po ličnom ukusu autorova za njihove forme i kvalitete, i nezavisno od njegovih estetskih intencija, indirektno, preradom, stilizacijom, transponovanjem celokupnosti sopstvenih vanumetničkih iskustava, jedino i proizašle. Ali, da ne bi izgubio vezu sa uvodnom episodom, predmet ili apolinjski objektivirana slikovita ekspresija jedne subjektivne sinteze sveukupnog životnog iskustva, transponovanog u specifične formacije jednog umetničkog jezika. U epizodi „Don Kihota“ o lutarskom pozorištu i njegovom direktoru, majstor-Pedru, „vitez tužnog lika“, napušten i moralno povredjen do samog dna svoje jedne i duboke ljudskosti, u zanosu pravedničkog i humanističkog gnjeva, zaboravlja da je gledalac prizora koji izvode marionete, punjene slalom i krpama. Tako „angazažan“ na strani progognjen ljubavnjara para a protiv ljute kavalkade surovih otimača i gomilaca, on skače sa svog gledalačkog mesta u zadimljenoj krčmi, trenutnom poprištu fiktivnih nepravdi i imaginarnog stradanja nevinih, vadi mač iz koricu i stane odsecati slammate glave zih uzurpatora. Don Kihot se nije umeo dovinuti do superiornog pojimanja fiktivnosti i simboličke teatarske fabule. Taj terenski borac za dobro i vrlinu, očividno, nije imao umetničkog smisla ni humor. Ali je i jednog i drugog, u ogromnim srazmerama, imao Miguel de Servantes Saavedra. Mnogobrojni porazi Don Kihota podela su duhovne klime humanitarnog saosećanja Servantesova — u našoj umetničkoj svesti i estetskoj koncepciji unutrašnjeg potencijalnog smisla besmrtnje španske romansirane tragikomedije s početka Sećenta. Mi umetničke slike uopštavamo do stupnja apstraktnih simbola samo zato što ih primamo kao izmišljene, a i onda kada su dokumentativno autentične — zato što ih odevamo simboličnošću, kojom se one oslobađaju svoje dokumentarne verodostojnosti, izražavajući u viziji jednog „pogleda na svet“, jednog stava prema stvarnosti, transponovanog u konkretnie slike, makar ove bile pozajmljene i od same te stvarnosti. Moj letosnji doživljaj nije, razume se, iz tog regiona pretrviljivih fikcija. Magnetofonski fiksiran, on je samo siromašan, ubog, do izvitoperenosti autentičan i — srešan. Slušajući ga snimljenog, i sâm sam se dobro nasmejao. No kasnije, projicirajući ga na plan misaone analize, po crti analogije sa snimcima reči, namenjenih fiksiranju umetničkog iskaza, uzboljio sam se do stepena vrednosti ovde saopštenih zaključaka.

Pavle STEFANOVIĆ

izražajnih sredstava obuhvata, pored sveukupnosti upotrebe glumackih sredstava eksprese, ne samo odnos tih sredstava prema pozorišnom prostoru, njegovoj scenografskoj opremi (svjeđrno likovnoj obradi), kostimografskom rešenju spoljne opreme scenskih likova i „igri“ osvetljenja scenskog prostora, nego i odnos medu samim glumčevim delatnostima: gestikulacijom, mimicom, govorom, funkcionalnim spregi tih jezičkih specifičnosti glumачke umetnosti determinira totalitet glumčeve umetničke eksprese odmeravanjem (uskladjivanjem ili, katkad, i kontrastiranjem) upotrebe svakog od tih sredstava ponos. Njihovo doziranje, po indikacijama reditelja, usmereno je na estetsko dejstvo trojne umetnikovske scenske aktivnosti. U radio-drami, gde vizuelni činoci otpadaju, ako estetski intenziteti gesta i mimike nisu transponovani u govornu (ili recitatorsku) delatnost glumčevu, dejstvo reči je nepotpuno i ne zadovoljava. Načelno je istovetni slučaj i kod estetskog efekta smene slika u nemom filmu. Danas, kada je taj početni vid filmskog izražavanja već davnog prevaziđen, i kada smo svaki navikli na sadežstvo govora, gesta i mimike filmskog aktera, „izuelna hiperekspresivnost nekadanjih glumaca nemog film izgleda nam pomaže semešna, preterana, naivna i nepotrebna, no ne treba zaboraviti da je u istorijskoj situaciji nemog gumanjenja na filmu, dokle na estetskoj poziciji te rane razvojne faze filmske umetnosti, upravo na hiperekspresivnu gestiku i mimiku predstavlja substituciju glasovnog činika i komplementarnu snagu njegovog estetskog del

NOVI TOKOVI INDIJSKE POEZIJE

Svi koji pišu o indijskoj literaturi napomenuju da se na području Indije govoru dve stotine jezika i tri puta toliko dijalekata, da na mnogim od ovih jezika postoji, usmena ili pismena, književnost, da su sve to indijske književnosti, ali se istovremeno pitaju kakav je upravo fenomen indijske književnosti, posmatrane u celosti. Indijska književnost je, kažu oni, slična velikoj bašti u kojoj priroda, čovek, hod istorijske, igra slučaja utiču na njen razvoj i napredak. Ona je izdanak, ovakva kakva je danas, dugog procesa evolucije i promene i poređ sive prividne kompleksnosti i zaslepljujućeg bogatstva u njoj preovladaju snage jedinstva i harmonije.

Kulturne tekovine sačuvane na jezicima koji vode poreklo od govorova drevnih dravidskih i arijskih plemena, na klasičnom sanskritu, mnogobrojnim jezicima južne Indije; prorar arapskih i persijskih uticaja, susret sa kulturom Europe — sve je to doprinelo da književnost savremene Indije, prolazeći kroz brojne mene, razgranavajući se i obogaćujući dobije svoj donašnji lik.

Mada će u ovom napisu biti najviše govor o poeziji pisano na bengali jeziku (to je Tagorin jezik i nije čudo da je pesnička struja na njemu tako izrazito jaka), činjenica je da su i druge indijske literature prolazile kroz istovetne mene i doživljavale slične preobražaje. Razumljivo je, s obzirom na političku situaciju, da su za sudbinu moderne indijske poezije engleski uticaji bili najjači. Kalidasa je u svoje vreme verovao da se nalazi u središtu sveta; nakon mnogo vekova, posle plodonosnog susreta sa kulturom daleke Evrope, indijski pesnici su ponovo osetili da nešto znače ovome svetu. Mada korenito tradicionalna i još živa, bengalska poezija je bila žedna novog, spremna da prima, prilagodava i preinčava: Kalidas počinje da se poslonjuje na bengali jeziku, (to je Tagore je pretvorio u obitavalište tuge, a njegovu fizičku žudnju u ljubav; trebalo je još samo pedeset godina da prode pa da Sudindranat Data, pesnik, kritičar i prevodilac, jedan od prvih indijskih majstora slobodnog stiha, glavni teoretičar modernizma u bengali književnosti, proglaši da tmina prekriva ceo svet: romantičarska melanholija postala je nihilističko očajanje).

U čemu se vidi uticaj Evrope? U stihovima Džibananandra Dasa lako je otkriti metafore i slike čiji su izvori kod Kitsa ili Jejtsa; pesme Budadeve Boze pokazuju nedvosmisleno da je citao i prevodio Bodlera; u ranim stihovima Bišnu Deja, pesnika, prevodioča i teoretičara književnosti, koji je počeo kao modernista, ali se dočinio vratio tradiciji, ima dalekih odjeka poezije T. S. Eliota; Premendra Mitra podseća na Vitmenu.

Sedam poslednjih decenija predstavljaju najplodniji period u istoriji indijske književnosti. Moderni pesnik otkrio je nove predmete i nove oblasti. Tagore je standarizovao sve metre koji su sada u upotrebi i dao bengali književnosti pesmu u prozi. Džibananandra Das

D. P.

(1899—1954), jedan od onih duhova koji su mogli uspeti samo u poeziji, u početku genije po jednima, a predmet ismejavanja za druge, pisac sedam zbirki pesama, danas se smatra za jednog od prvih modernih pesnika i jedini pravi predstavnik „čiste poezije“ na bengali jeziku; on je razotkrio mračni svet podvesti i sav mu se predao. Sudindranat Data, s druge strane, sav se posvetio proučavanju svesti. Bišnu Dej je političke događaje umeo vešt da pretoci u uzbuđljive nadrealističke stihove. Amija Cakravarti, Tagorin i Gandijev saradnik, pesnik koji je dugo živeo u Americi, voleo je da piše o stranim podnebljima precizno snažnim ritmom. Pesme Budadeve Boze, naročito iz novijeg perioda, proklamuju asketsko odricanje od sveta i pronicanje u izvore stvaranja. Dok su svi ovi pesnici bili često na udaru kritike zbog svoje nejasnosti, Premendra Mitra, jedan od najomiljenijih pesnika i dečjih pisaca, ostao je primer sreće jednostavnosti.

Najveći dar koji su pesnici novog vremena poklonili poeziji bilo je otkrivenje tragičnosti smrti i potrebe tuge. To je bilo vrlo značajno u zemlji gde se smrt posmatrala kao nešto normalno i ravnodušno, kao jesenje opadanje lišća. Zanimljivo je da ni bengali ni sanskritska književnost nisu poznavale temu samoubistva, dok je u svoje stihove nije uneo Dž. Das. Pre toga ljudi su štvrtovali svoje živote za ljubav ili slavu, zato što je njihova smrt bila potrebna da bi se točak sveta bez potresenja okretao. Dž. Das je otkrio da je svest jednako valjan razlog da bi se javila žudnja za smrću; on je čak i narandži dodelio agoniju živog bića i u njegovim pjesmama lovljeni jelen govor o svome bolu. Ali u svim tim patnjama on nije gledao posledicu nekog greha.

Istovetni ili slični promenama bile su podložne književnosti drugih indijskih jezika. O tome govore dela njihovih pesnika: Džainkare Prasada, jednog od osnivača mističke škole u modernoj hindu poeziji, tvorca monumentalnog epa „Kamajani“, pišca mnogih romanova i drama, koji je umro 1957. godine u šezdeset osmom godinu života; G. Sankaru Kurupa, rođenog 1901. godine, pesnika koji je pisao na malajalama jezik i razvijao se pod Tagorinim uticajem; Arabinde Guha, novinara, pesnika i teoretičara pozorišta itd.

Mladi pesnici (Sunil Gangopadaj, Alokeran-džan Dasgupta, Džiotirmoj Data i mnogi drugi) kao da govore: dosta uzbudenja, treba se smiriti. Oni sad pišu neoklasične stihove slaveći pristojnost i uravnoteženost, smatraju da više nije moguće biti stvarno moderan pesnik — jer se danas i modernizam može samo podjaviti, a oni ne žele da budu samo obični podražavaci. Oni čekaju da se budućnost ubliči i tajno se spremaju za otkrića koja će ovaj vek smatrati svojim. Znaju da ne treba da budu nestreljivi, jer je „budućnost nemogućno požuriti.“

D. P.

NEOBIČAN SLIKARSKI IZAZOV

Šrpsko učeno društvo, a zatim i jedan od prvih umetničkih salona u Beogradu, Društvo za umetnost, priredili su osamdesetih godina prošlog veka izložbe jednog mladog umetnika, koji je u brzo svojim slikanjem izazvao rascep u shvatanjima o slikarskoj umetnosti u našoj javnosti i izazvao polemiku koja je dobila razmere sukoba dve slikarske generacije i škole. Taj slikar bio je Đorđe Krstić, a sukob koji je on izazvao, javio se između generacija umetnika školovanih u Beču, čiji je predstavnik bio slikar Steva Todorović, i minhenske škole, iz koje je dolazio Krstić sa novim, realističkim shvatanjima. Povod za diskusiju, kao što je poznato, dale su slike koje je Đorđe Krstić radio za ikonostas niške Saborne crkve, unošeci istorijske kompozicije u učvrđene šeme crkvenog slikarstva, a ušćina sukoba bila je: borba za prihvatanje novih, realističkih shvatanja u slikarstvu i otpor prema njima. U toj polemici su jasno došla do izražaja dva suprotna gledanja na umetnost: na jednoj strani su bili — Steva Todorović, predstavnik akademizma i književnik Đorđe Maletić, iz čijih gledišta su prevejavala estetska shvatanja Lisinga i Vinkelmana, a na drugoj strani Đorđe Krstić, napredna intelektualnost onog vremena i Mihajlo Valtrović, koji je, braća Krstićev slike, zastupao mišljenja Hegela i Tena o realnosti u umetnosti. Cela javnost, svi listovi onog vremena, stavili su se na stranu jednog ili drugog slikara. Đorđe Krstić je najazd pozvao Stevu Todoroviću da zajedno izloži svoje radove, kako bi publika dala konačnu očenu o spornim slikama.

O ovoj polemici, koja je značila prekretnicu u našem slikarstvu prema modernijim shvatanjima, u poslednje vreme dosta je pisano. Istoričari umetnosti koji su se bavili ovim pitanjem nisu, međutim, zapazili jedno zanimljivo pismo Đorda Krstića Stevi Todoroviću, kao ni Krstićevu izjavu koju je slikar štampao u jednom naprednom i danas veoma retkom listu. Taj dopis, na koji hoćemo ovde da skrenemo pažnju, koji predstavlja završnu reč u ovoj polemici i

ĐORĐE KRSTIĆ: RIMSKI VOJNIK (IKONASTAS U CURUGU)

pokazuje zbog čega nije došlo do zajedničke izložbe Đorda Krstića i Steva Todorovića. 15. marta 1887. godine uredništvo Novog beogradskog dnevnika, lista koji je izдавala Zadruga štamparskih radnika, i u kojem je jedan od urednika bio Mita Cenić, donelo je sledeću izjavu Đorda Krstića:

„U štampanom mom odgovoru g. Stevi Todoroviću pozvao sam g. Todorovića da neke od svojih ikona izloži sa mojim, koje sam za nišku Sabornu crkvu izradio, obećavši mu da će mu javiti vreme izložbe čim moje ikone iz Beča vratim ovamo u Beograd. Pošto sam to učinio, ja sam se g. Todoroviću obratio sledećim pismom:

Gospodine,
ovim vas učitivo izveštavam da sam moje ikone doneo iz Beča i da možemo odmah pristupiti k ostvarenju izlo-

žbe. Napred vas uveravam da će se radovati da uporedene naše radove vidim, i da prisupimo k praktičnom obaveštenju naše publike.

Ne sumnjam da ćete me u roku od tri dana izvestiti o vašem pristanku; a ja sam se, međutim, postara da na dočičnom mestu potražim potreban lokal za našu izložbu.

9. marta 1887. g.

U Beogradu.
Jesam s poštovanjem
Đorđe Krstić
akadem. živopisac.

No pošto se g. Todorović na ovo moje pismo nije odzavao, to smatram da ne smera sa mnom izložiti svoje radove.

Ja pak od svoje javno datе reči ne odstupam, no izložem svoje ikone za nišku crkvu da bi ih publika poznala i uporedila sa kritikama o njima.

Izložba je u sali skupštinske zgrade, a otvorena je od 9 — 12 pre, i od 2 — 6 časova posle podne.

Đorđe Krstić
akadem. živopisac.

Kao što se vidi, Steva Todorović nije se odzavao pozivu strepeći s pravom od suda javnosti, u kojoj su bili sazreli uslovi za prihvatanje novih slikarskih shvatanja. Tako je Đorđe Krstić sam otvorio izložbu slika u dvorani skupštinske zgrade u Beogradu marta meseca 1887. godine. To je bio moralni trijumf realističkog slikarstva nad jednom slikarskom školom koja je bila na izmaku. Nije bez značaja što je i jedan napredan, prosocijalistički list na ovaj način, štampajući izjavu Đorda Krstića, uzeo učešća u ovoj polemici na strani modernijih i naprednijih shvatanja u našoj umetnosti ove vremena.

Branka PAVIĆ-BASTA

lirika u prevodu

Pesnička panorama Indije

Reptil, hladna gadna pruga mržnje,
čeka sa svojim uvijenim sarkastičnim jezikom.

— Uništenje u zasedi.

Uzdrhtalo srce čeka.
Da li će se bezdaho brojanje trenutaka

završiti porazom?

Insekt i gušter
u neprestanoj borbi.

Koga ćete zaštititi?

Dokle ćete raspravljati
sa odbranom i optužbom,
obema u nedoumici?

Mučite se ako želite
sve da prilagodite

kockastoj šari

crno-bejloj, svetlo-tamnoj,

— bojama vaše samoobmane.

Izmjerite mračne dubine.
I odmerite zaledene visine.

— Sve uzalud.

Zamišljena jednačina Da i Ne
samo lukavstvom može da se reši.

Ko zna!
možda gušter i buva nisu neprijatelji
ako vreme ne protiće.

Ne držajte zastor
i ne zavirujte tako često iz njega —

— Posmatrajte bolje kako se predstava odvija.

Džiotirmoj DATA

PROSJAKINJA

Ona u stvari nije žena nego duh drvetra.
Koje je oluja iščupala u nekom zaboravljenom veku.
Koža joj je sada u ritama, prerušena u prosjakinju.
Ona sedi ovde po ceo dan. I tako je mirna ona.
Da je jasno da svoje skriveno korenje spušta dole pod
pločnik.

Cesto, ako je podne pusto,
Ne nalazim nju nego nešto hladno i tamno na kamenu.
Sedela je tu tako dugo! Da li je končano na pločniku ostao
Njen duboki trag? Ili je to napuštena senka nekog
Ko je otišao na daleko putovanje sasvim sam?

Da li je to živa žena, ili tek
Opsega nekog dalekog vremena što opsega moje oči?

Ili to, u podnevima kao što je ovo, vidovito sunce otkriva

Duhove u vazduhu, tajne poruke,
Ispisane nevidljivim mastilom ispod svih ovih očiglednih laži?

Neko je nacrtao ove znake na gradiškom zidu
Nadajući se da će kad on sagori njegova strašna proroštva
Postati jasna čak i našim sumnjičavim očima.
Ali danas je tako toplo da su razgoljene te tamne Skrabotine;

Gle ovde je zapisano: „Prosjakinja, hromi i stari begunac“.

Nekoliko poteza tamo — dobijaju oblike mršave kuje —

Ane tačke — o surova stedljivosti! — predstavljaju

smrdljivu štetu.

Zašto sišete, moji utvarni psi, na grudima samo nacrtne Majke? Da li će ove grube crte ikad postati bogata kožnica mleka!

O sunce, srditi bože, skri u tvoje tamne svilene
Uvojke oblaka tvoje vatreno lice, ili će inače ove oči oslepeti.

Gavran i ta žena sede na kiši.
Ako kiša večno bude padala, ako se ova zemlja rastoči

U ovoj monsunskoj kiselini u fino zrnjevlu peska,

Cak se ni tada oni neće pokrenuti. Niti izustiti i jedan vapaj.

Vreme mi se, kad on dolazi, milo osmehuje, govorči: „Ovo je sve maštarija!“

Ali ko je onaj koji se neprimetno prikrada i prekriva moje oči nežnim rukama, čapućući u moje uho: „Ko sam ja, reci, ko sam ja?“

Nove maštarije pletu se u boji iz mojih blistavih suza.

Pokušavam da ih uhvatim i stavim na platno Vremena ili

da ih, kao pupoljke, radosti i tuge, spitem u venac.

Ali ko je onaj koji se neprimetno prikrada i steže moju drhtavu ruku igre radi?

Oslobodila sam se stedljivosti, oslobodila sam se straha;

Ipak, o Gospode, daj da ona koju volis, ona koja se oslanja

na tvoje voljene grudi i ispija željeni pehar mira —

Molim te daj joj da otpočne i zaspí za trenutak.

Da zaboravi sve, da oživi sve.</

JEDAN NEUSPEH I JEDAN USPEH

SLOBODAN NOVAK:
"STRAŠNO JE ZNATI"
RADIO ZAGREB

Ako se Homeru dozvoljava da zadrema, zašto to ne bi bilo do pušteno Slobodanu Novaku, pomisili bismo, verovatno, da nam je došao do ruku tekst radio drame „Strašno je znati“ pre emisije. A možda bi utisak bio i drugčiji? Posle emitovanja — a sud se jedino tako može izreći — možemo samo da konstatujemo da se dremež pretvorio u neprijatno dug zimski (dramski) san i da odgovornost za to snosi mnogo pre reditelj (Matija Koletić) nego autor teksta.

Za Slobodana Novaka — rekao je jedan kritičar — karakteristično je simbolički izraženo shva tanje prijateljstva života i smrti u kome on nalazi razlog i oprav danje za sve nesporazume između čoveka i čoveka, čoveka i života... Po svom unutrašnjem smislu drama „Strašno je znati“ nosi isto obeležje. Reč je o dvojici ljudi „čiji susret u uvali je mogao imati i sretniji ishod“ da nije nespazuma, međusobnog nepove renja, da nije tog, tako često kob nog, slučaja. Prvi, zalutao u minsko polje postavljen na obalu, tako da svaki pokret predstavlja opasnost po život, treba da prene se začajnu poruku partizanima, a drugi; starac u čamcu, sklon alkoholu, izvan miskog polja, u nedoumici da li je pred njim pri jatelj ili neprijatelj. Prvi, nemajući drugog izlaza, odlučuje se na rizičnu dekonspiraciju i preno šenje poruke na starca. Kada se starac vraća, solidno natopljén al koholom, mladić obuzet strahom da poruka nije predata nepri jatelju, ubija starca ostima, a eksplozija mina razrešava ovu tra gionicu situaciju...

Reditelj se, sasvim je razumljivo, u svojoj realizaciji oslonio na najdramatičniji deo drame — na svest njenih junaka, ispunjenu košmarom sećanja, straha, osećaja dužnosti, borbe za sopstveni život i svih mogućih konflikata kojima je čovekova svest u tak vim trenucima podložna. Na taj način dobili smo jednu „moder nu“ dramu „toka svesti“, ali drama u kojoj su unutrašnji monolozi, dijalazi iz prošlosti i fantaz magični dijalazi u budućnosti, bili tako neprecizno izvedeni, da je dolazio da njihove interferencije. Rezultat nije bio udvostru čeno dejstvo i jači efekat, već, sasvim obrnut, njihovo poništanje i savršeno gubljenje veze sa ličnošću o čijoj svesti je u datom trenutku bila reč.

Ako reditelj želi da dočara usi jano stanje svesti junaka drame — a svi su je jasno da je ono takvo čim shvate o čemu se govor i — on može da se posluži i efek tom koji proizvodi ponavljanje po slednjih izgovorenih reči i njihovo gubljenje u etru. Ali kad on to čini neprekidno, u svakoj prlici, slušaocu postaje savršeno sve jedno da li se ponavljaju značajne reči: izabrat... izabrat... izabrat... napred... napred... napred... tačan... tačan... smrt... smrt... smrt ili, recimo, kutlača... kutlača... Time je stvoren a atmosfera neprirodne pate tičnosti, potpomognuta histeričnom galatom, neprijatna atmosfera koju će svako, sem profesionalno obavezanu, okretanjem dugmeta na radio-aparatu pre kinuti.

Niko GRAFENAUER

KAMEN

(Podoba asketa)

Ni večji od lišine, ki si je potiskala v njem svoje ležišče.

Drevje ga zagrinja s črnimi sencami, nebo in vode se krhajo ob njem, smrt je ga zavrgla.

Ze stotjetje je tam tako zgrbljen v samoto in močičen.

Crne bodo njegove solze, kadar se oglasi.

Grobeni mir noči mu je blizu, ko ni v zraku vršanja ptičjih kril, ne pridušenega smeja med listjem.

Kakor v polnoč pristuhnem: zaman.

Nikoli se ne odzove ušesu z življenjem.

Drevo gre mimo njega in trave mimo

in ptice.

Smrt počiva na njegovih ranih.

Otpočinak u travi

Najneprijatniji utisak, koji se stiče posle ove radio drame, jeste da je njenih šezdesetak minuta nategnuto, isforšano neprirodno sredstvima i da bi njen razvojni linija sadržaja inače bila veoma prosta i kratka... Treba voditi malo više računa o meri, jer podjednaka veština govorenju je i prestati govoriti.

DUŠAN BARANIN:
"TROJA VRATA"
RTV BEOGRAD

U središte svoje dramatizacije humorističkih tekstova iz hercegovačkog života Dušana Baranina Vasilije Popović stavio je troja vrata koja vode u razna odeljenja suda, te veću posećene institucije prema kojoj naš narod gaji neku posebnu naklonost. Otvaranjem tih triju vrata ulazimo u tri dramske storiye koje u mlazevima prospipaju na gledaoca tako dobro poznati i dragi, tradicionalni kočićevsko-čopičevski humor. Bratstvo David Šrbac — Nikoletina Bursać dobija još nekoliko članova, podjednako i domišljatih, podjednako autentično naših. Kao i rodonačelnici bratstva i ovi novi članovi snalaze se i dojavaju u novim situacijama, tipičnim za naše povratak vremena, zadržavajući svoje vrline i mane, uglađnom, nepromjenjeno.

Svojom čistom, nenametljivom i funkcionalnom režijom Mirjana Samardžić sa izvanrednim interpretatorima Rahelom Ferari, Miljanom Ajvazom, Jovisom Vojnovićem, Dragomirom Bojanicem i drugima, učinila je sve da se tokom čitave predstave osećamo „svoji medu svojima“ i da, kao takvi, udružimo svoja osećanja sa osećanjima koja je pred sličnim prizorima tako jednostavno i lepo izrazio jedan nas mlad pesnik:

„Uvek sмеšимо se sebi.
Sмеšимо se samo sebi.
Kako mogu da sam takav,
Kako divno mogu da sam takav“.

I ne samo to. Čitava izvodačka ekipa doprinela je da se, za sve vreme trajanja emisije, ovom humoru, zapravo Baraninovom uspešnom nastavljanju slavne humorističke tradicije, od srca i neusuzđano smejemo. Za to joj izražavamo priznanje i zahvalnost.

Bogdan A. POPOVIĆ

Ležim nepokretno u travi. Izgleda da se krijem. Da, sakrio sam se, iako ova trava, u stvari detelina, nije nikakvo skroviste. Rekao bih da je to detelina što se širi u produžetku voćnjaka iz naše stare kuće. Rekao bih to i po zidu koji mi se čini poznat. U stvari, ne sam zid, koliko odronjen lep na zidu od žute zemlje i plevela. Odnosno krvljive balege. Izjedene cigle, što proviruju ispod lepa, sasvim me učvršćuju u uverenju da je to zid naše stare kuće. Samo: da li to odista ispod lepa proviruju cigle? Ma ločas, namah, učinilo mi se da je to neki zid od nabroja, sličan onom što okružuje groblje. U tom slučaju grešim: naš zid nije od nabijenih zemlje i čerpica. Svejedno: nema značaja. Odavde ne mogu, to je ono! Ukoliko je ovo ipak detelina iz naše stare kuće, utoliko gore po mene. Tu će me najpre tražiti. Pa ipak — gotovo ne mogu se da razumem — stalo mi je da to bude detelina iz naše stare kuće.

Ako se krijem, sigurno postoje neki razlog. Reklo bi se. Niko mi do sada — međutim — još ništa nije rekao. Ja ih iščekujem svakoga časa. Mislim — intimno — da su me već otkrili, da tačno znaju gde ležim, ali odlazu prepad. Ili možda još ne znaju zbog čega da me ocrne. Okrive, precizno rečeno. Čekaju, valjda, da se otkrije neko gnušno delo, pa da me onda še paju. Da li im je poznato da za to nemaju potrebe? Nek se obrate meni; ja ču ih o svemu obavestiti.

Nije sigurno. Mogu, mislim, da kažem da sam nekog usmratio.

Oni devojčiću, na primer, koju sam pogodio kamenicom u glavu dok se vozila sa majkom u automobilu. Stajao sam, koliko se sećam, na onom utabanom pojasu zemlje između trotoara i kolovoza, pustom i užarenom od pripeka. Bilo je, dodata bih, rano popodne. Potpuna tišina. Upirao sam pogled u samo dno pustе ulice, ne znam zašto. Izgledalo je beskraino udaljeno i nedostizno. Kao da se ulica lagano sivilala niz blagu padinu kojom se završava. Izmala je oku. U stvari, znao sam, rastojanje je bilo nezнатno. Tada sam uočio da ulica nema drvoreda. To me je uplašilo, verovao sam da je davno posaden. Zakleo bih se da sam se čak penjao na jedan beli dud. Ne, drvore su posekli konopljarji koji s kraja na kraj ulice predu užad. Ili nije ni bio. U dnu ulice je, neочекano, iskršla jedna crna mrlja. Zatvoren automobil starijeg tipa, utvrdio sam pošto sam bolje zagledao. Četvrtast. Dizao je za sobom neopisivo pršinu. Krivudao je. Odskakivao. Kurbla mu je zvezketala. Prvi put sam ga video. Stopala su me pekla, vazduh je poigravao. Stajao sam nepomično. Kamenica mi je bila u šaci. A onda, u pravom trenutku, okrenuo sam se i zavitalo je. Potom sam klisnuso u kuću i sakrio se u brsnaru šibljiku izdikalu uza zid crkvene porte. Bila je puna svežine; bele krunpe bobice izrasle na njoj odvratile su mi misli od automobila. U stvari, hvatalo me je san. Počeo sam da kidam bele bobice da bih se otrgao snu. Izgledalo mi je važno da budem budan. Ne znam zašto. Nisam, naravno, odoleo. Možda, međutim, malo nije ništa, jer ja ne znam šta se desilo. Verovatno se samo uplašila i ciknula. U svakom slučaju ta stvar me ne napašta. Baš je mutna. Osećam se kao da je ostala na mestu mrtva. Mislim da jeste. Ne mogu da se zakunem. Čekam ih da mi to kažu, potvrde ili odbace. Hteo bih da ih čujem. Te nepogrešive mudrace. Svevide i zvezdoznanje.

Pitam se da li je poređ zida naše stare kuće ikad raslo zovino drvo? Ovdje ga vidiš, na svoje zaprepašćenje! (Reći će zbog čega, kasnije; prvo da ispitam stvar sa zovom.) Dakle, zelena zova čije tanke grane i listi, modar plod prelaze preko zida! Da li je uza zid naše stare kuće rasla zova ili neko kiselio drvo sličnog ploda? Odnosno — orah? Nešto sam, kanda, pobrkao. Ono, pak,

sto znam sigurno, jeste da jedno zovino drvo raste uz ogradu što deli našu veliku baštu sa malim vinogradom od dvorišta za kokoš. U blizini drvenog kućnika. Ili letnje kujne. Zova tamo raste si gurno. Da li to znači da kraj zida raste kiselo drvo? Skoro. (Kako razmišljanje!) Ali pre bih rekao da ne. Moguća je, dakle, i zova kraj zida. Jedna zova ne isključuje drugu! (Zaista.) Pored toga je neumoljiva logika koja me je, evo, smirila. S jedne strane.

S druge, možda je ovo baš mesto zločina. Mada je reč ozlo glašena, to nije isključeno. Pod tom zovom, ako je to ona, na tom zidu, ako je to on, čekao sam da ciglom u ruci da se Kamenko vrati sa igrankom i da mu tu ciglu tresnem po njušci. Da mu, drugim rečima, razbijem glavu. Uništim. Jesam li mu odista za vitlao ciglu posred njegovog gadnog (blago rečeno) lica? Verovatno jesam, takva mi je narav. Sumnjam, opet, u to, jer sam kukavica. Videću, sve će mi to reći kad dođu da me vode. Kad zazovečku liscama.

U međuvremenu, meni je u detelini postalo nesnosno. U početku, na protiv, bilo je skoro prijatno. Ne baš u samom početku, jer je tada izvesno vreme bila vlažna od rose. Malo kasnije, htelo reći. Sunce je gredalo neometano oblacima. Detelina se počela rasvetavati. Ovde će zastati da objasni nešto, ukratko, za one slave iz botanike. (Što se toga tiče, prvi sam među neznačajima) Rekao bih, taj, tvrdim, da postoje dve vrste deteline: ona niska, čija tri lista crteža na plakatima za lutrije ili ih devojčice nose na lančiću oko vrata, i ona dugačka — neopremenjena valjda — sa nejednakim listićima i ljubičastim cvetom u vrhu, a u kojima sad ležim. (A možda je to neka treća vrsta ili upotpunjena nikakva?) Tek cvet tog zelja je mirisao u jednom kraftom periodu pre podneva. Ukoliko to nije bilo sećanje na miris deteline pokošene i sadenute u stog?! Zatim su pojavile neizbežne pčele; od tog trenutka sve je počelo da se rasplinjava. Njihova tupost i tvrdoglavost u paši — koju neki nazivaju vrednoćom — išla mi je na žive. Zujale su bespomoćno razdražene prahom koji se presipao iz cvetne čašice. (Ili kako se to već zove?) Pa neka zapara koja je pritisla. Naposletku, ozdrobilis, iskršli su mravi — ne manje vredni od pčela — i počeli da mi se uvlače u pantalone i mile po koži. Češa sam se kao besan zbog nečije blesave revnosti. Povrh toga, nebo se iznenada zabelelo. Svetlost mi je pala pravo na oči i ja sam obnevredio. A možda i nešto gore. Kuvam se. Čekam ih. Ako sad dođu, oni će me, uistinu, spasti. Nek dotre, hoću da ih što pre namagarićem. Kad nadnesu svoje tintare nad mene, poljubiću ih. Reći će mi da me ne maze, kako bi me što pre odvukli. Ukoliko imaju kola, mislim maricu, utoliko bolje. Odmah će se dočepati hladovine.

Izgleda da ih baš brija za to! Rasporedili su se po okolnim dvorištima, zezaju se i zevaju. Znaju gde sam, znaju da ne smem da mrđnem i rade svoj posao. Svakako se dobro časte: pomališili su tuđu živinu pod izgovorom — verovatno — da su na mrtvoj strazi i sad jedu dobar paprikaš. Vidim ih gde ližu prste. U stvari, to je najnepovoljniji trenutak da počem šuškati, jer u svom gnevnu mogu da me pokose! Možda ni kriva ni dužna! A da im doviknem iz deteline, ovako ležeci, da se predajem. Hm! Oglušili bi se, naravno! Svinje. Pravili bi se ludi. Nema mi druge: moram ostati ovako nepokretan.

Ali, to baš oni i hoće. Jer — čuje ovo dobro! — ovako ne pomiči i bespomoćan ovde u travi, u detelini, ja već, bez sumnje, trpm njihovu osudu! Zadovoljavaju se time, rekao bih, bar zasad! Njihovi šefovi, njihovi arhiekipiski! Žista, ovo je najbolji način — za mene, razume se, najcrnji — da pred publikom i rođacima, koji se, dosadni kao stenice, sigurno već interesuju na sve strane za moje odsustvo, ostanu čisti, s obzirom na nedostatak — kako se to kaže — dokaza. Izbegnute su, dakle, formalnosti (vajkadašnji san!) i prešle se smesta na zakonske posledice. Kako se to već otcrano uzvikuje! Ovo se u prvi mah čini kao napredak čija sadržina još nije protumačena. Uostalom, to nije ni potrebno: ubrzo će se raščuti da je to samo jedan stari trik. Primjenjen ovoga puta uspešno, blagodareći meni samom.

i šuškavo se penjušila preko kamenja. Želete sam da naslonim lice na talase i da ih udišem. Morao sam da mislim. Mislio sam do ostrva koje se lenje protezalo na suncu. Sto je sunce bilo bliže zalasku, ostrvo je bilo sve veće, sve uzbudljivije. Pred svoj pad u veće, sunce je

na morem drhalo kao srce. Crveno. Potpuno vezan za more, mogao sam da potražim igračku u džepu vojničke bluze. Izvadio sam njenu čarapu i stiskao prstima na zemlji. Mislio sam da je užasne niti, dok mi je lice prekrivala bockava skrama sramote. Želete sam sada, kao i ranije, da stavim čarapu u ust, ali me je nešto sprečaval. Nisam bio dovoljno sam. Nikog nije bilo u bližini, ali su me gledale radozne ribe iz mora. Posmatrала su me očekujući taj moj pad.

U prvom pismu već pitala me je šta želim da mi pošalje.

Nije mi bilo potrebno ništa. Imao sam sve za novu sreću.

U drugom pismu me je pitala želim li još nešto osim cigareta i kolača.

Kutiju kolača podelio sam pred ručak sa vojnicima, a cigarete sam pušio nekoliko dana.

U trećem pismu zamolio sam da je mi pošalje jednu svoju isluženu najlon čarapu.

U četvrtom pismu objasnilo sam joj da to nije nikakva luka želja, već vojnička potreba. Najlon čarapom se mogla najbrže i najbolje očistiti cev puške.

Ona je bila očajna što je moja luckasta želja za čarapom nastala usled jedne banalne vojničke potrebe.

To znači, mogla sam da ti pošaljem bilo koju čarapu, to znači, mogao si da kupiš najlon čarapu gde svu čvrsticu.

Gle, ona je razmišljala! Između nje i mene još su bile njene misli. Još malo, obećao sam joj, i desiće se to, kao kiša popodne kad smo ribali stepeni.

Sav na čarapi bio je pukao. Njuškao sam čarapu, njuškao sam nju, njenu nogu, njen hod od kreveta do zatvorenih vrata. Jesam li opipao tu čarapu na njenoj nozi? jesam, osećao sam to sada, pod prstima sam osećao kako joj je glatka i vitka nogu napeta i podtina.

Da li je pukao šav kad sam je stezao u kapljici, rugajući se njenom dostojaštvu. Ona je mislila da je naša ljub

